

**Інститут педагогіки
АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**

На правах рукопису

**Миленкова Римма Володимирівна
ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ**

13.00.04 – ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник

Козлова Олена Григорівна

кандидат педагогічних наук,

доцент

КИЇВ – 2008

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Зміст

ВСТУП	3
 РОЗДІЛ 1. ІННОВАЦІЙНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Соціокультурні передумови розвитку інноваційної культури особистості в сучасному суспільстві	12
1.2. Педагогічна сутність компонентів інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи.....	31
1.3. Стан сформованості інноваційної культури у майбутніх банкірів.....	60
Висновки до першого розділу	83
 РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ В ПРОЦЕСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	
2.1. Обґрунтування педагогічних умов формування інноваційної культури майбутніх працівників банківської галузі.....	86
2.2. Методика формування інноваційної культури студентів спеціальності „Банківська справа”.....	112
Висновки до другого розділу	155
 РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНА ПЕРЕВІРКА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ	
3.1. Аналіз результатів експериментального дослідження.....	157
3.2. Методичні рекомендації щодо формування інноваційної культури студентів.....	177
Висновки до третього розділу	193
ВИСНОВКИ.....	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	199
ДОДАТКИ	220

ВСТУП

Серед основних стратегічних завдань України є реалізація політики соціально-економічного зростання в узгодженні до загальносвітової динаміки та темпу розвитку інших, зокрема європейських країн. Одним з найважливіших кроків у цьому напрямку є впровадження інноваційних перетворень на всіх рівнях життя суспільства. Інновації нині стають основним фактором внутрішньої і зовнішньої конкурентоспроможності держави.

У часи перехідного періоду, який має ознаки незбалансованості економіки та високого рівня невизначеності векторів розвитку суспільства, виключно важливими учасниками інноваційно динамічного розвитку виступають такі фінансові інститути, як банки. Вони відіграють найважливішу роль у подоланні кризи фінансових систем та забезпеченні сталого розвитку в умовах глобалізації з метою інтеграції країни у світову спільноту як рівноправного учасника ринкових перетворень.

Для ефективної реалізації завдань, покладених на банківські установи, необхідно вдосконалювати систему вчасного задоволення їхніх потреб у фахівцях такої якості, яка забезпечуватиме конкурентоспроможність фінансової системи України. Розвиток суспільства нині значною мірою залежить від того, наскільки сформована освітня, загальнокультурна та соціально-психологічна готовність особистості фахівця банківської справи до сприйняття і творчого втілення в життя ідеї розвитку економіки України на інноваційних засадах.

Враховуючи роль молодого покоління у розвитку інноваційних процесів країни та можливості, які надає система професійної підготовки особистості, саме на вищу освіту покладається завдання формування інноваційної культури фахівців. Професійна освіта не тільки сприяє реалізації цілей та можливостей людини, але також забезпечує адаптацію до швидкозмінних вимог навколишнього світу, формує інноваційний світогляд, виступає фактором розвитку особистісного потенціалу суспільства.

Актуальність теми дослідження зумовлюється інноваційними змінами в суспільстві. Соціальний запит на розробку методики формування інноваційної культури майбутніх фахівців зумовлений новими вимогами до професійної підготовки особистості. Запити педагогічної практики щодо досліджуваної проблеми полягають у тому, що вищі навчальні заклади недостатньо реагують на існуючі тенденції та теоретичні напрямки підготовки сучасних фахівців.

Вивчення стану розв'язання проблеми в наукових джерелах з освітніх інновацій показав, що на теоретико-методологічному рівні найбільш фундаментально дана проблема представлена в роботах І.Бестужева-Лади, С.Глазьева, О.Круглікова, М.Лапіна, В.Паламарчук, І.Перлакі, І.Пригожина, Б.Сазонова, Б.Санто, Н.Юсуфбекової та ін. Л.Ващенко, Л.Даниленко, О.Козлова досліджують фактори, що впливають на прийняття рішення про введення нового, а також фактори здійснення інновацій в освіті.

Аналіз процесів оновлення професійної освіти представлено у ряді досліджень В.Андрущенка, Г.Артемчика, В.Астахової, С.Гончаренка, А.Грецова, В.Козакова, В.Кременя, А.Маркової, А.Навроцького, В.Поповича, О.Савченко, Г.Січкаренка, О.Скідіна, А.Фонарьова, А.Хоронжого, Ю.Чернецького та ін.

Нині значна увага приділяється поняттю «культура професіоналів», зокрема їх професійній, корпоративній, організаційній, інформаційній, комунікативній культурі та управлінській складовій. Проте інноваційна культура фахівців є поняттям, яке не достатньо дослідженим та обґрунтованим у сучасній педагогічній науці та практиці. Проте різні аспекти культури як складові загальної культури досліджували В.Войтко, А.Ніколаєв (інноваційна культура), Є.Гармаш (педагогічна культура), Н.Гончаренко, Л.Левкович (духовна культура), В.Кан-Калик (комунікативна культура), М.Подберезький (правова культура) та ін. Було виявлено, що поняття інноваційної культури та умови її формування вивчали О.Єфросініна, А.Кальянов, В.Кремень, В.Кузнєцов, А.Ніколаєв, В.Носков, А.Поскряков, В.Фокіна та інші.

Не применшуючи значення теоретичних надбань з проблем формування інноваційної культури студентів, можна стверджувати, що існує об'єктивна

потреба в подальшому дослідженні проблеми, розкритті структурних компонентів інноваційної культури особистості. Поза увагою дослідників залишилося наукове обґрунтування педагогічних умов, визначення критеріїв і показників сформованості та розробка цілісного процесу формування інноваційної культури майбутніх банкірів у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів.

Таким чином, актуальність теми дослідження зумовлюється наявністю суперечності між потребою держави у включенні фахівців банківської справи в інноваційні перетворення, розвитку інноваційної культури майбутніх банківських службовців та відсутністю цілісної методики, впровадження якої забезпечить формування їх інноваційної культури саме в процесі навчання у вищих навчальних закладах. Необхідність розв'язання зазначеного протиріччя між соціальним замовленням та існуючою теорією і практикою професійної підготовки визначила актуальність і зумовила вибір теми дисертаційного дослідження: **«Формування інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи»**.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами полягає у включенні теми, обраної для дослідження до розробки науково-дослідних тем, яка здійснюється колективом Української академії банківської справи Національного банку України «Стан та перспективи розвитку банківської системи України» (номер державної реєстрації 0190044204) та «Сучасні технології фінансово-банківської діяльності в Україні» (державна реєстрація номер 01024006965).

Тема затверджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 2 від 22 лютого 2005 р.)

Мета дослідження полягає підвищенні інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи завдяки теоретичному обґрунтуванню, експериментальній перевірці і практичному застосуванню педагогічних умов та методики формування інноваційної культури студентів.

У контексті даної роботи було сформульовано такі **завдання дослідження**:

- виявити соціокультурні передумови розвитку інноваційної культури особистості та розкрити її компоненти для фахівців банківської галузі;
- проаналізувати існуючий стан інноваційної культури майбутніх банкірів;
- визначити педагогічні умови, що забезпечують успішність формування інноваційної культури у студентів, які вивчають банківську справу;
- розробити методику та методичні рекомендації щодо формування інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи.

Об'єкт дослідження – процес формування інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи.

Предметом є педагогічні умови та методика формування інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи у процесі їх професійної підготовки.

Гіпотеза ґрунтується на припущенні, що рівень інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи зросте завдяки визначенню та науковому обґрунтуванню провідних компонентів інноваційної культури особистості та реалізації в навчально-виховному процесі основних педагогічних умов формування інноваційної культури майбутніх банківських фахівців.

Методологічними засадами дослідження виступають загальнотеоретичні принципи теорії наукового пізнання, основні положення системно-структурного, діяльнісного, особистісно-розвивального, акмеологічного та культурологічного підходів до формування особистості, концептуальні положення про визначальну роль інноваційного мислення та інноваційної діяльності у формуванні особистості, здатної до відповідального застосування інновацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність дотримання комплексу педагогічних умов, що забезпечують підвищення ефективності формування інноваційної культури майбутніх банківських службовців, зокрема, цілісну реалізацію науково-методичного забезпечення

навчальної, виховної діяльності та сприяння самовдосконаленню майбутніх фахівців банківської справи у процесі їх професійної підготовки.

Виокремлено критерії і показники виміру рівнів сформованості інноваційної культури студентів спеціальності «Банківська справа» та методику її діагностування.

Виявлено соціокультурні передумови розвитку інноваційної культури. Подальшого розвитку набули положення щодо сутності поняття «інноваційна культура» стосовно особистості майбутніх фахівців банківської справи; уточнено структуру та функції інноваційної культури особистості, виявлено прояви інноваційної культури у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців банківської справи; вдосконалено положення щодо формування інноваційної культури студентів, як складової їх загальної культури.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що було здійснено розробку методичного забезпечення процесу формування інноваційної культури, інноваційної спрямованості навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів, які готують фахівців банківської справи, розроблено орієнтовну програму та методичні рекомендації щодо ефективного формування інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи. Отримано експериментальні дані, які характеризують стан сформованості інноваційної культури у студентів, що вивчають банківську справу.

Результати експерименту можуть бути використані викладачами у процесі вдосконалення професійної підготовки фахівців банківської справи. Практичне застосування можуть мати також запропоновані тренінгові заняття, організаційно-методичне забезпечення навчального курсу з формування інноваційної культури.

Основні ідеї дисертаційного дослідження експериментально перевірено та впроваджено в освітньо-виховний процес Української академії банківської справи Національного банку України (НБУ), Львівського інституту банківської справи УБС НБУ (акт впровадження від 17.04.2007), Харківського банківського інституту УАБС НБУ (акт впровадження від 22.09.2006).

При проведенні даного дослідження були використані такі **методи**, як:

- аналіз, синтез, порівняння, узагальнення і систематизація педагогічної, психологічної, нормативно-правової літератури та досліджень з проблем соціально-економічного й інноваційного розвитку суспільства – на етапі вивчення теоретичних аспектів формування інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи;

- анкетування, спостереження, бесіди, тестування, метод експертних оцінок – на етапі збору емпіричних даних та оцінювання результатів констатувального та формувального експериментів;

- педагогічний експеримент – на етапі експериментальної перевірки методики формування інноваційної культури студентів, які вивчають банківську справу;

- кількісний і якісний аналіз емпіричних даних, який здійснювався з використанням методів математичної статистики та комп'ютерної обробки інформації – на констатувальному і формувальному етапах дослідження.

Експериментальною базою дослідження стали Українська академія банківської справи Національного банку України, Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України, Харківський банківський інститут Української академії банківської справи Національного банку України. Різними видами дослідно-експериментальної роботи було охоплено 392 студенти та 152 науково-педагогічних працівника ВНЗ, які готують фахівців банківської справи.

Організація дослідження реалізувалася поетапно з 2002 по 2008 р.

На першому, пошуково-констатувальному етапі – 2002-2003 рр. – визначалися напрями дослідження, вивчалася філософська, соціологічна, економічна, психологічна, педагогічна література, здійснювалося теоретичне осмислення проблеми. Відбувалася конкретизація мети та завдань роботи, уточнення понятійного апарату дослідження, проведення заходів щодо виявлення рівня інноваційної культури студентів.

На другому, аналітико-діяльнісному етапі – 2003-2006 рр. – теоретично обґрунтовувалися організаційно-педагогічні умови та методика їх реалізації в освітньо-виховному процесі, уточнювалися критерії, показники та рівні сформованості інноваційної культури як складової загальної культури особистості, проводився формувальний експеримент.

На третьому, завершально-узагальнювальному етапі – 2006-2008 рр. відбувалося уточнення вихідних концептуальних положень, формулювання висновків та рекомендацій науково-педагогічним працівникам, визначалися подальші перспективи дослідження, проводились заходи щодо впровадження одержаних результатів в освітньо-виховний процес вищих навчальних закладів, які готують майбутніх банківських службовців.

Особистий внесок здобувача. Одержані автором наукові результати є самостійним внеском у розв'язання проблеми підготовки майбутніх фахівців банківської справи з якостями інноваційної культури. Матеріали дисертаційного дослідження представлені в одноосібних та колективних публікаціях. У статті «Інноваційна культура особистості: пошуки сутності та змісту», яка була написана у співавторстві (Козлова О.Г.), особистим внеском здобувача є систематизація наукових підходів до поняття «інноваційна культура» та визначення інноваційної культури студента. У статті «Соціальні трансформації: інноваційна культура особистості в мінливому світі» (Козлова О.Г.), особистим внеском є аналіз соціальних передумов розвитку інноваційної культури. У статті «Підготовка спеціалістів для банківської сфери у контексті інтеграційних перетворень в Україні», написаній у співавторстві (Черкашина К.Ф.), особистим внеском є обґрунтування необхідності формування інноваційної культури для підвищення конкурентоспроможності банківських службовців. У монографії «Інноваційна культура: сутнісні характеристики», написаній у співавторстві (Козлова О.Г.), особистим внеском є виокремлення соціальних передумов розвитку інноваційної культури (розділ 1.1); визначення педагогічних умов формування інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи (розділ 1.3); розробка критеріїв та показників, оцінювання інноваційної культури

студентів (розділ 2.2); обґрунтування рівнів сформованості інноваційної культури, розробка методики та аналіз результатів педагогічного експерименту щодо формування інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи.

Вірогідність результатів дослідження забезпечена теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних позицій і відповідністю наукового апарату предмету дослідження, якісним та кількісним аналізом експериментальних даних, використанням системи взаємодоповнюючих методів наукового пошуку, адекватних його меті та завданням.

Ефективність використаних методів наукового дослідження отримала своє підтвердження у процесі констатувального та формувального експериментів.

Сформульовані у процесі наукового дослідження висновки були перевірені та винесені на розгляд педагогічного загалу.

Апробація результатів дослідження на різних етапах його організації відбувалась шляхом обговорення на:

Міжнародних конференціях:

1. III Науково-практичної конференції «Гуманізація вищої освіти: філософські виміри» (Бердянськ, 4-7 липня 2003);
2. III Науково-практичній конференції «Управління в освіті» (Львів, 19-20 квітня 2007 р.);
3. Науковій конференції «Менеджмент за умов трансформаційних інновацій: виклики, реформи, досягнення» (Суми, 10-12 травня 2007 р.)
4. Науково-практичній конференції «Підготовка полікультурної багатомовної особистості в умовах інтеграції України у світовий освітній простір» (Чернігів, 2-3 листопада 2007 р.).

Всеукраїнських конференціях:

5. Науково-практичній конференції «Управління освіти в регіоні: пошуки оптимальних шляхів» (Суми, 22 квітня 2003 р.);

6. Науковій конференції «Формування творчої особистості майбутнього вчителя в умовах впровадження інноваційних освітніх технологій» (Суми, 16-17 грудня 2004 р.);

7. Науково-теоретичній конференції «Ноосфера та інноваційна культура суспільства» (Київ, 11-12 березня 2005 р.);

8. Науково-практичній конференції «Сучасні системи і технології управління у сфері освіти» (Суми, 27-28 травня 2004 р.);

9. Науково-практичній конференції «Ідеї, реалії і перспективи педагогічних інновацій: філософія, психологія, методика» (Суми, 20-21 квітня 2006 р.);

Тема, перебіг та поточні результати дослідження оприлюднювалися та обговорювалися на засіданнях лабораторії педагогічних інновацій Інституту педагогіки АПН України, науково-методологічних та наукових семінарах та нарадах науково-педагогічних працівників Української академії банківської справи НБУ.

Результати дослідження представлено у 20 публікаціях, з них – 1 науково-методичний посібник, 1 монографія, 12 статей (9 одноосібних та 3 у співавторстві), зокрема 8 статей подано у провідних фахових виданнях; крім того, опубліковано 7 тез доповідей з досліджуваної проблеми у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура і обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (235 найменувань, з них 8 – іноземними мовами) та додатків. Загальний обсяг дисертації – 254 сторінки, основний текст викладено на 188 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ІННОВАЦІЙНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Соціокультурні передумови формування інноваційної культури особистості в сучасному суспільстві

Суспільний прогрес, який відбувається завдяки діалектичному синтезу традиційного і нового, все більш потребує розробки інноваційних шляхів розвитку держави. Інновації, які стають головним стратегічним ресурсом, ставлять перед Україною питання захисту національних економічних та культурних інтересів в умовах світових інноваційних перетворень. Це вимагає, передусім, ґрунтовного вивчення всіх аспектів інноваційної діяльності, зокрема такого порівняно нового поняття, як інноваційна культура.

Аналіз наукової літератури з різних напрямів досліджень показав високу зацікавленість науковців щодо феномену „інноваційна культура” не тільки у галузі педагогіки, а також у сфері економіки, соціології, управління. Тому вивчення соціокультурних передумов формування інноваційної культури ґрунтується на реалізації системного аналізу до даної проблеми та спробі міждисциплінарного узагальнення.

Дослідити феномен інноваційної культури уявляється нам можливим завдяки аналізу двох складових: загального поняття „культура” та категорії „інноваційний”.

Слово „культура” – латинського походження (*cultura*) й спочатку мало значення „обробка” (від *cultum*) – спершу ґрунту, потім у широкому розумінні, вплив на природу, вплив на людину. Потім це поняття набуло більш широких значень стосовно рівня розвитку особистості й суспільства.

З точки зору суто наукового підходу феномен «культура» розглядається безоцінково. Він не є позитивним, як часто його розуміють на побутовому рівні, ототожнюючи тільки з цінностями, мораллю та мистецтвом, і не є негативним,

хоча існують численні сфери культури, руйнівні за впливом на людство та планету в цілому. До широкого поняття культури відносять все, що люди роблять із собою і світом [92; 106; 109].

Майже ніхто з численних дослідників культури не заперечує її протилежності природі. Культура „за визначенням” – це те, що не є натурою. В.Кутирєв вважає, що вона виникає у якості надприродного засобу життєдіяльності людини, як механізм трансформації її тваринного буття у соціальний стан [109, с. 13]. На думку П.Козловські, широке поняття культури охоплює виражений в мові, символах і представлений в людині світ, який протидіє природі [92, с. 17].

Але, протидія культури природі не означає відокремленості від неї. Ми погоджуємось, що культура як філософська категорія виражає суспільну форму ставлення людини до природи (у широкому розумінні). І реалізується це ставлення через людську діяльність. Культура є особливим, діяльним способом освоєння людиною світу, що враховує як весь зовнішній світ, природу, суспільство, так і внутрішній світ самої людини в розумінні його формування та розвитку [6, с. 22 - 23].

Традиційна філософська думка, як правило, розподіляє культуру на матеріальну та духовну, кожна з яких є складним системним утворенням, бо самі категорії „матеріальне” та „духовне” є основними питаннями філософського пошуку. Але, М.Колесов зазначає, що розуміння матеріальної культури як „сукупності матеріальних цінностей”, а духовної культури, як „сукупності духовних цінностей” є спрощеним і відносним. Матеріальна культура є „предметною формою” духовної культури, а духовна культура має соціальну значущість лише у формі матеріальної культури. Це означає, що матеріальна і духовна культури існують не як окремі сфери, а як єдині галузі людської діяльності [96, с. 27].

На наш погляд, було б помилковим відносити інноваційну культуру до поля матеріальної культури, хоча вона реалізується в конкретній діяльності. Також невірним було б відносити її тільки до духовної культури, хоча вона проявляється у вигляді особистісних новоутворень. Тільки у взаємодії

матеріальної та духовної складових культури відбувається реалізація таких її аспектів, як культура правова, естетична, професійна, інформаційна чи інноваційна.

Актуальним нині є дослідження різних видів культур і визначення їх місця у структурі загального феномену культури.

Важливою є ідея П.Козловські, який зазначає, що коли ми говоримо про естетичну, політичну, культуру харчування, життя, мови, ми розуміємо під культурою цих уже самих по собі культурно зумовлених феноменів *форму зростання* їх культурного буття, їх культурного рівня [92, с. 18].

У свою чергу, Г.Єльнікова вважає різні види культури (наприклад, управлінську), *елементами* культури загальної [73, с. 103]. На думку деяких культурологів, подібні культури являють собою „*вертикальні зрізи*” культури, які пронизують усю її систему [107], або є „*окремими випадками*” загальної культури.

Цікавим є погляд В.Біблера, який уявляє культуру у формі піраміди з самодетермінацією особистості на її вістрі. Релігійна, філософська, моральна та інші культури є численними *гранями* цієї піраміди [21;22].

Подібні розбіжності у поглядах, можливо, викликані тим, що нинішній етап розвитку людства породжує безліч нових видів культури, однією з яких є інноваційна культура особистості. Тому виникає гостра потреба дослідження того, що вже виникло. Існує припущення, що культурний підхід до дійсності виходить з того, що те, що існує, вже само по собі має вигляд і форму і прагне стати дійсним [92, с. 12]. Інноваційна культура як нове явище сучасного суспільства потребує ґрунтовного вивчення.

Соціально-психологічні дослідження різних соціальних груп, проведені Інститутом стратегічних інновацій Російської Федерації, підтвердили, що інноваційна культура сприймається ними абсолютно конкретно, як об'єктивна реальність, яка впливає на виробничо-економічні показники підприємств [137, с. 62].

Тож нині, коли інновації стають головним ресурсом розвитку економіки та інших сфер людської діяльності, перед громадою постає необхідність формування інноваційної культури окремої особистості і суспільства в цілому.

Розглянемо інноваційну культуру як елемент загальної культури особистості. Концептуальною основою розгляду культури у нашому дослідженні було прийнято думку В.Андрущенка про те, що змістом існування культури є *«розвиток людини як суспільної істоти, тобто вдосконалення її творчих сил, потреб, здібностей, форм спілкування тощо»* [8, с. 477].

Культура є феноменом одночасно соціальним і особистісним. В.Кутирєв зазначає, що культура виникає власне тоді, коли афективно-нормативне регулювання життєдіяльності колективу (табу, тотеми) змінюється на нормативно-раціональне регулювання стосунків окремою людиною. Поведінку починає визначати внутрішній світ особистості – релігійна віра, мораль, почуття провини, розуміння добра, зла, особистого покарання. Особистість і культура виникає тоді, коли людина сама відповідає за себе [109, с. 22].

Серед різних підходів до тлумачення культури особистості цікавим бачиться наступне. *«Культура – це форма самодетермінації індивіда в площині особистості, форма самодетермінації нашого життя, свідомості, мислення; тобто культура – це форма вільного вирішення та перевирішення своєї долі у свідомості її історичної та всезагальної відповідальності»* [22, с. 289]. Відповідальність за власні вчинки є однією з важливих детермінант рівня загальної та інноваційної культури особистості, особливо нині, коли наслідки діяльності окремої особистості можуть набувати глобального характеру. Актуальність цієї проблеми підтверджується дослідженнями багатьох вчених [36; 92; 106; 223].

Теми відповідальності торкається П.Козловські стверджуючи, що за ідеєю культури як мудрого і бережливого ставлення до навколишнього світу приховується думка: нам необхідно з максимальною можливою делікатністю і обережністю враховувати побічні дії наших знань та вчинків, а також взаємодію наших цілей з цілями інших [92, с. 13]. В.Віндельбанд, вивчаючи особистість,

вважав, що людина, яка є носієм культури, набуває моральної, логічної, а також естетичної совісті [36, с. 232]. С.Кримський також говорить про відповідальність за наслідки розумової діяльності, визначаючи цю якість як „моральний інтелект” [106, с. 230]. Тож, узагальнюючи численні погляди на культуру особистості, можна зробити висновок, що відповідальність є невід’ємною її складовою.

Відповідальність як необхідна якість особистості з високим рівнем інноваційної культури виявляється завдяки проявам її загальної культури, але також передбачає вміння мислити критично. Дане судження підтверджує думка С.Чукот про те, що „істинно культурна людина не піддається повсякденності, а будучи вільною, пристосовується до неї, змінює чи відкидає її. Виходячи з вибраної людиною поведінки, можна стверджувати, що культура в певному сенсі її гуманізує чи дегуманізує. Хто фанатично дотримується звичаю чи сліпо сприймає нововведення, являє собою приклад поклоніння моді чи прихильності минулому. Культура підкоряє таких людей і панує над ними. В цьому разі соціальний фактор, яким є культура, руйнує справжню гідність людини” [223, с. 48].

Зазначимо, що саме критичне мислення дозволяє особистості свідомо знайти своє місце у складному просторі культури суспільства. Амбівалентність культури проявляється повсякчасно у її суперечностях. Але ж боротьба цих суперечностей є поштовхом для постійного розвитку. „Душа, дух, особистість, культура – це субстанціалізовані найменування напруги у взаємодії природного та штучного, почуттів і обов’язків, цінностей і цілей” [109, с.22]. Саме тому М.Колесов розглядає культуру як фактор, який об’єктивує здібність людини до саморозвитку [96, с. 19].

Науково доведено, що становлення особистості відбувається протягом всього життя і залежить від численних факторів внутрішнього та зовнішнього характеру [19; 27; 128; 216]. Соціально-економічні зміни, які останнім часом відбуваються у світі, примушують особистість жити у системі рухливих координат, де все менше значення мають культурні надбання минулого.

Такі зміни, безумовно, стосуються і ставлення суспільства до культури. М.Тевене звертає увагу на те, що існує помилкове прагнення до визначення раз і назавжди контурів культури. Забувати про реальність або зневажати її еволюцію, на погляд вченого, є ризикованим [201, с. 123]. Культура є динамічною системою і відображує в собі особливості людського буття на певному етапі розвитку суспільства.

Нами було досліджено змістовні зміни у понятті сучасної культури. Філософська думка визначає нашу епоху як епоху постмодерну, для якої характерна переоцінка цінностей, беззмістовність, безідеологічність, стирання грані добра і зла, неприйняття старих стереотипів мислення [92, с. 16]. У зв'язку з цим змінюються погляди на культуру.

У часи світоглядної кризи епохи постмодернізму [109] культура з найкращими її надбаннями і здатністю до змін та нових надходжень (як будь-яка відкрита система), може стати тим засобом, який забезпечить гармонійний розвиток людства в майбутньому. М.Тевене помічає, що в критичні періоди саме культура приходить на допомогу або рятує під час стрибків у невідоме [201, с. 17]. Подібну думку висловлює А.Покровська, стверджуючи, що культура, нерівно розподілена, розповсюджена, сприйнята та реалізована, в кінцевому результаті віддає все найкраще, що в ній є, на утримання порядку [157, с. 182]. Функцію стабілізатора, засобу захисту системи від самознищення може відігравати також інноваційна культура.

Для того, щоб дати чітке визначення інноваційній культурі, вважаємо за необхідне дослідити „інноваційне” як категорію.

Зміст інноваційного розкривається у протиставленні традиційному. Під інноваційним розуміють нове, що з'являється в системі; те, що пов'язане з новизною.

Було з'ясовано, що поняття „інновація” (лат. novatio, англ. innovation - нововведення) вперше з'явилося в наукових працях культурологів ще в XIX сторіччі і означало введення деяких елементів однієї культури в іншу [166, с. 21]. Цей термін широко використовувався лінгвістами у дослідженнях процесів

культурної дифузії. Суттєвий внесок у розвиток інноваційної теорії було зроблено в 20-х роках ХХ сторіччя радянським вченим Н.Кондратьєвим, який виявив „великі цикли” інновацій та німецьким економістом Й.Шумпетером, який поглибив його ідеї та впровадив їх у сферу активізації процесів виробництва. З 30-х років у макроекономіці Америки починають вживатися терміни „інноваційна політика”, „інноваційний процес”. Інноватика виособлюється як спеціалізована галузь знання – наука про нововведення, розвиток якої прискорився з появою праць М.Барера, В.Брауна, К.Певітта, Е.Роджерса, У.Ролкера та інших. Формування інноватики як науки було наслідком об’єктивних тенденцій розвитку знань про нове та входження його в соціальну реальність.

Тільки на початку ХХ століття інноватика виділилася як окрема галузь науки і почала досліджувати закономірності технічних та економічних нововведень. А.Пригожин вказує на те, що у генезі інноватики всередині неї самої „з’явилися відносно самостійні напрямки: формування нововведень; дифузія (розповсюдження) нововведень; адаптація до них людини та пристосування їх до людських потреб; інноваційні організації; вироблення інноваційних рішень і т.п.” [166, с. 5].

За емпіричними ознаками в інноватиці виокремилися соціальні нововведення (педагогічні, правові, соціально-управлінські, організаційно-управлінські, економічні) та матеріально-технічні (технічні, технологічні, матеріальні).

У 60 роки ХХ сторіччя стає зрозумілим, що інноваційні процеси відбуваються не тільки в економіці, а й в усіх інших сферах життєдіяльності людини, інноватика стає міждисциплінарною сферою на зламі філософії, економіки, психології, теорії управління та культурології. З розповсюдженням нововведень з’являється термін „інноваційна педагогіка”. Фактори здійснення інновацій в освіті досліджують вітчизняні вчені Л.Даниленко, О.Козлова, В.Кремень, В.Паламарчук та ін. [53; 146; 147; 159; 160; 183; 185].

Неможливо не погодитись з Е.Лісс, яка досліджує інновації як соціокультурний феномен, у тому, що вони є одним з найважливіших механізмів

саморозвитку людства, оскільки саме в них найбільш явно виражено процес становлення і розвитку суспільства як системи, що діє за своїми власними законами. „Соціокультурні інновації відіграють величезну роль в історико-культурному процесі і часто є більшими за значущістю подіями культурогенезу ніж різного роду науково-технічні винаходи. Саме світ норм, ідей та символів, а не проста „матеріальність” соціального буття людини, визначає та корелює життя індивіда та суспільства. Пов’язуючи соціокультурну інновацію з творчістю, ми тим самим утверджуємо ідею вільного розвитку людини на відміну від елементарних процесів біоадаптації” [117, с. 64].

Розглянемо сучасний зміст поняття «інновації» стосовно культури. Під інноваціями розуміють такі «явища культури, яких не було на попередніх ступенях її розвитку, але які з’явилися на даному ступені і були в ній визнані (соціалізувалися); закріплені (зафіксовані) у знаковій формі та (або) діяльності через зміну способів, механізмів, результатів, змісту самої цієї діяльності» [139, с. 286].

Дане судження базується на уявленні про культуру як про складноорганізовану цілісність, яка формується двома типами різноспрямованих процесів. Це вектор креативності (змін, оновлень, творчості) культури і вектор структурування (упорядкування, нормативності, традиціоналізації).

Співвідношення цих векторів дає можливість відрізнити культури „інноваційного” та „традиційного” типів, з різною специфікою способів введення інновацій [139, с. 286]. Категорії „інноваційного” і „традиційного” не є абсолютними, вони співіснують у будь-якій культурі у різних пропорціях. Саме співвідношення динамічного та консервативного і забезпечує перетворення культури [81, с. 176].

Інноваційна культура пов’язана, з одного боку з розвитком та творчістю (інноваційне), з іншого – з обмеженнями (традиційне). Дане судження підтверджується такими дослідниками, як Т.Давіла, М.Епштейн, Р.Шелтон: «Інноваційна культура є водночас і консервативною, і схильною до ризиків» [50, с. 209].

Інноваційна культура виконує роль захисного фільтра для культури загальної. Являючись її складовою, вона покликана «випускати» назвні тільки ті інновації, які сприятимуть розвитку, а не знищенню культури.

Нині, коли розвиток суспільства знаходиться у так званій точці біфуркації, інноваційна культура може стати визначальним фактором подальшого соціокультурного та економічного прогресу. Адже, на погляд А.Гальчинського, В.Геєця, А.Кінаха, В.Семиноженка, «...найбільш привабливою і перспективною моделлю розвитку для України є ставка на політичну, економічну, гуманітарну і наукову інновацію як ключові імперативи глобальних перетворень, реформ нової генерації. На нашу думку, саме суспільство інновацій треба розглядати як ідейну матрицю нової національної ідеї, українського проекту XXI сторіччя. Головною змістовною характеристикою і необхідною умовою успішності цього проекту має стати інновація як стиль і головний спосіб життя» [78, с. 114-115].

Особливу увагу в контексті нашого дослідження привертає аналіз інновацій у галузі банківської справи. Цій проблемі присвячено ряд праць зарубіжних та українських фахівців, зокрема В.Барнарда, П.Беленького, В.Шевченко-Марселя [20], Т.Васильєвої [31], Т.Волеса [228], Х.-У.Дерига [54], С.Карпова [85], М.Кваснія [88], В.Козюка [93], Т.Медвідь [129], Г.Стоколенко [194], Е.Уткіна, Г.Морозової, Н.Морозової [211] та ін.

Практика підтверджує, що інновації є необхідною стратегічною ознакою сучасного банківського бізнесу. Однією з основних змін, характерних для банківських систем країн-учасниць світового господарства є інновації, зокрема технологічні, які підвищують операційні можливості фінансового сектора через інформатизацію розрахунків [93, с. 185]. Крім технологічних, інвестиційні, управлінські, структурні та інші види інновацій забезпечують нині банківську інноваційну діяльність. Фахівці зазначають, що «Інноваційна діяльність банку підпорядковується досягненню його основної мети – максимально повного задоволення вимог споживачів до кількості та якості здійснюваних послуг при мінімально можливих затратах на їх розробку, впровадження та отримання на цій основі прибутку» [211, с. 27].

Значний внесок у дослідження інноваційних стратегій розвитку сучасних банків зроблено відомим банківським діячем Європи Х.-У.Деригом. Вчений розглядає банківську інновацію як «основу переструктурування, переорганізації процесів та моделей поведінки і, таким чином, основу зниження затрат та «раціональної структури бізнесу» [54, с. 247]. Таким чином, нині інновація розглядається як невід’ємна складова банківської справи.

Саме інновація, яка реалізується на рівні кожного окремого громадянина у перетворювальному ставленні до життя, до власної ролі у суспільстві, у прагненні вдосконалення себе, міжособистісних стосунків, професійної діяльності тощо, актуалізується згодом у загальнодержавному інноваційному напрямі [13; 23; 56; 86]. Але насиченість сучасного життя інноваціями майже в усіх галузях суспільства робить природним здійснення переходу категорії кількісного у категорію якісного. Стає зрозумілим, що далеко не кожна інновація може бути прийнятною для української економіки, науки чи освіти. Слепе запозичення або впровадження „нового заради нового” не має йти всупереч культурним, моральним та етичним традиціям. Ми погоджуємось з тим, що „основні завдання сьогодні полягають у перетворенні України у сучасну гуманітарну культурно-інформаційну державу, що буде забезпечувати високий рівень культурного розвитку громадян. Традиція плюс інновація – формула, яка дозволить нашій країні зробити прорив у світову культурну магістраль” [78, с. 270].

Таку роль, з одного боку, заохочувальну до використання нових підходів та розробки нових ідей, з іншого, коригувальну – застосування інновацій щодо загальнокультурних норм, може відігравати саме формування інноваційної культури у суспільстві. Нині як ніколи гостро стоїть питання про соціокультурний розвиток держави. Зокрема, В.Семиноженко вважає формування інноваційної культури у суспільстві запорукою розвитку гуманітарного капіталу України [182, с. 28], нового гуманітарного простору, який стане своєрідним індикатором наукового, культурного, освітнього, інноваційного рівня країни, квінтесенцію її досягнень [182, с. 30]. Автор вважає, що

перспективи української держави залежатимуть від того, наскільки швидко ми усвідомимо, що в світі уже відбулася гуманітарно-інноваційна революція.

Вбачається цілком логічним той факт, що інновації, вперше описані у культурологічних дослідженнях, набувши широкого розповсюдження, тепер знову потребують застосування культурологічного підходу, оцінки та корекції. Саме поняття „інноваційна культура”, яке з’явилося у другій половині ХХ століття, набуло трансформації від розуміння його тільки як технології до набуття власне „культурних” рис інноваційної діяльності та її суб’єкта - інноваційної особистості.

Отже, всебічний аналіз змін у різних галузях діяльності суспільства дозволив виокремити такі основні соціокультурні передумови розвитку інноваційної культури:

- перевага сциентичного типу світогляду над релігійним; увага до інноваційного культургештальту у філософії;
- пріоритетність застосування принципів системного підходу у науці;
- прискорене ефективне використання науково-технічних винаходів в економіці;
- нові можливості для розкриття інноваційного потенціалу особистості в освіті;
- значні результати у розвитку теорії та практики використання інновацій; інтердисциплінарність інноватики;
- загальний інноваційно сприятливий клімат у суспільстві, який за відсутності механізмів регулювання загрожує перетворитись у соціально деструктивне прагнення «нового заради нового».

Інноваційна культура особистості набуває цілісності тільки у тісному взаємозв’язку з іншими видами культури – моральною культурою (на рівні регулятора прийняття інновацій), інформаційною (творення, обробка, зберігання, використання та поширення інформації), правовою (у галузі захисту інтелектуальної власності та правового забезпечення впровадження інновацій), організаційною, культурою міжособистісного спілкування та іншими.

Коротко розглянемо основні підходи до вивчення інноваційної культури.

У напрямку дослідження соціальної структури суспільства А.Валесєва вивчає інноваційну культуру як фактор розвитку підприємницької активності та в результаті роботи над описом даного феномену у сфері підприємництва зосереджується на „інноваційно-підприємницькій культурі” працівників. Наведене поняття визначається авторкою як „спрямованість енергії та рівень розвитку творчих сил та здібностей людини, які виражаються у підприємницькій діяльності” [29, с. 37].

У галузі соціології управління В.Буйко розглядає інноваційну культуру як фактор управління підприємствами [28].

З позицій інноваційного менеджменту інноваційну культуру розглядає Н.Краснокутська. Вчена визначає її як цілісну систему вироблених в організації і притаманних її членам моделей поведінки, що впливають на модус, спосіб життєдіяльності організації. «У цьому розумінні інноваційна культура не є первісно визначеним станом. Вона – результат соціальних взаємодій і передається через навчання, численні контакти між групами людей, поведінку, настанови, норми, системи ціннісних орієнтацій, манеру одягатися, етику трудових відносин, символи, стиль керівництва, церемонії, комунікації, мову» [102, с. 443].

Феномен інноваційної культури викликає зацікавленість з боку представників різних галузей суспільних наук, оскільки існує потреба у ґрунтовному дослідженні цього явища [5; 108; 112; 161; 186]. Вирішуючи цю проблему, С.Робінс описує ознаки інноваційної культури, сформованої в організації, які [102, с. 445], розкриваються у таких характеристиках:

- «мотивованість робітників до знань і розробки інновацій;
- націленість на результат;
- робота в команді;
- прагнення досягти високого професіоналізму;
- можливість спілкування з колегами на семінарах, виставках, конференціях (поза роботою);

- свобода висловлювання думок, ідей;
- свобода творчості».

Наведені погляди, безсумнівно, додають суттєвий внесок у розуміння феномену інноваційної культури, але, доречним вбачається дослідження диференціації даного поняття з іншими, часто близькими за змістом. У процесі дослідження нами з'ясовано, що цим питанням цікавився також ряд дослідників, зокрема, М.Марушкіна. Вчена звертає увагу на різницю між поняттями „інноваційна культура” та „менеджмент інновацій”. На її погляд, «управління інноваційними проектами – це загальноприйнятий у світі термін, що означає технологію реалізації інноваційного проекту. Управління проектом фіксує свою увагу на діяльності групи людей з реалізації вже обраного нововведення. В той час як інноваційна культура охоплює і поняття сприятливого для нововведення середовища, в якому відбувається реалізація проекту, і методи змін регламентуючої системи нормативів (перш за все прийнятої на даний момент системи науково-технічних пріоритетів), від яких залежить державне фінансування, традицій поведінки груп людей, від яких залежить відбір того чи іншого нововведення» [126, с. 2].

Пошук шляхів формування інноваційної культури зумовлює звернення до проблеми, пов'язаною зі співвідношенням понять інноваційної культури та компетентності. У зв'язку з підвищеною увагою суспільства до формування особистості у сучасній освіті, наукова думка розробляє різноманітні підходи до визначення показників та критеріїв вимірювання особистісного розвитку. Так, значних результатів досягнуто в розробці компетентнісного підходу в оцінюванні особистості. Компетентність визначається як „інтегрована характеристика якостей особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції. Компетентність побудована на комбінації взаємовідповідних пізнавальних відношень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань та вмінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії” [97, с. 93]. Дане

визначення компетентності цікавить нас з точки зору співвідношення з інноваційною культурою особистості.

У подальшому дослідженні проблеми пошуку контурів понять інноваційна культура особистості та компетентність, було проведено аналіз різних видів компетентностей. Нами було досліджено наукові джерела щодо визначення та переліку ключових компетентностей особистості як таких, які дають змогу людині ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах.

Було виявлено, що навчальна, культурна, професійна та інші компетенції, так само як інноваційна культура, можуть реалізуватись у різних життєвих сферах. Але перелік ключових компетенцій свідчить, що інноваційна культура особистості є більш широким поняттям. Це надає можливість зробити висновок про те, що у людини з високим рівнем інноваційної культури, як правило, сформовані ключові компетентності. Наприклад, культурна компетентність „передбачає здатність жити та взаємодіяти з іншими в умовах полікультурного суспільства, керуючись національними та загальнолюдськими духовними цінностями” [97, с. 71]. Проте така компетентність є лише складовою будь-якої культури – професійної, організаційної чи інноваційної.

Така увага до визначення категоріальних меж феномену інноваційної культури, порівняння її з іншими поняттями може бути пояснена тим, що соціокультурні умови сучасності диктують необхідність формування у кожній особистості інноваційного типу культури. Актуальність даного напрямку дослідження підтверджується також певними науковими подіями.

Так, 20 вересня 2001 року під егідою ЮНЕСКО в Москві проходив Міжнародний форум „Інноваційна культура на зламі століть”, який включав у себе різноманітні заходи. Змісту та значенню інноваційної культури були присвячені доповіді представників різних галузей наукового знання, дискусію було продовжено за „круглим столом” в Інституті стратегічних інновацій Російської Федерації. На засіданні в концептуальному плані була розроблена та обговорена Національна хартія інноваційної культури, яку підписали діячі науки, культури, освіти, представники громадських та комерційних організацій Росії. У

документі представлені висновки та пропозиції по формуванню інноваційної культури суспільства. Хартію офіційно підтримали Комітет Ради Федерації з науки, культури, освіти, охорони здоров'я та екології, Комітет державної думи з екології.

На законодавчому рівні у січні 2003 в Україні інноваційну культуру було вперше визнано серед стратегічних «пріоритетних напрямів інноваційної діяльності» [167, с. 4] та запропоновано розглядати її як складову інноваційного потенціалу.

Наступним кроком у цьому напрямі було проведення у Києві 11 - 12 березня 2005 наукової конференції „Ноосфера та інноваційна культура суспільства”, де інтегральне поняття „інноваційна культура” обговорювалося представниками різних наук, від філософії та педагогіки до філології, медицини та біології. Була створена робоча група по формуванню державної концепції інноваційної культури українського суспільства. Розпочата на засіданні робота цієї групи вчених продовжується нині в Інтернет-режимі.

У Концепції інноваційного розвитку економіки України, розробленій за участю науковців Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва НАН України, було передбачено спеціальний розділ „Формування сучасної інноваційної культури суспільства”, де вона розглядається як засіб переходу вітчизняної економіки на інноваційну модель розвитку.

Таким чином, формування інноваційної культури стає частиною загальної концепції виховання сучасної особистості. На розробку концепції та дослідження умов функціонування інноваційної культури спрямовано зусилля у різних галузях науки. В. Кремень наголошує, що „фундаменталізація педагогіки і психології потребує передусім оновлення духовно-ціннісних орієнтирів сучасної людини, особливо молоді, побудови нових теорій розвитку людини, які б враховували соціальні реалії сучасного життя, розкривали глибинну сутність її формування і розвитку. Тут широке поле діяльності і педагогіки, і психології, які мають сформувати цілісну теорію сучасної особистості, відтворити психологічні і педагогічні основи розвитку людини в глобалізованому інформаційному

суспільстві, зокрема в освітньому середовищі. Особливо це стосується теорії виховання, яка має позбутися старих виховних стереотипів, набути нового змісту, стати продуктивною у формуванні молодого покоління, створенні Людини” [105, с. 7].

Виняткового значення поняття інноваційної культури набуває у зв'язку з системою вищої освіти, яка потребує перебудови основних принципів навчально-виховного процесу, підвищення рівня науково-дослідної, інноваційної роботи викладачів та студентів, а також усвідомлення переваг та недоліків українських культурно-історичних традицій [9; 134; 145; 156; 197]. „Розвиток інноваційної культури в системі освіти України має передбачати повномасштабне включення психологічних механізмів інтеграції особистості в культурне медійне середовище, що потребує переосмислення самої суті освітньо-виховного процесу” [143, с. 71].

Формування в суспільстві загальної інноваційної культури є одним з пріоритетних напрямків інноваційної політики Європейського Союзу. Зокрема, „всім вищим навчальним закладам рекомендовано включити до навчальних програм курси з підприємництва, а в деяких уже викладається дисципліна „Інноваційний менеджмент” для підготовки агентів зі сприяння інноваційним процесам у своїх організаціях і регіонах. Безупинне навчання протягом усього життя заохочується як необхідність в умовах стрімко мінливих економічних реалій” [182, с. 28].

Серед факторів успішної реалізації нового етапу розвитку національної інноваційної політики України виділяють впровадження інноваційної ідеології. „Історичний парадокс полягає в тому, що до останнього часу інноваційна доктрина приділяла відносно мало уваги необхідності формування *середовища інноваційного мислення, суспільної культури інновацій*. В основі такого мислення лежить, як відомо, по-перше, критичний спосіб оцінки себе і навколишнього світу і, по-друге, перехід від засвоєння накопиченого до створення нового. Інноваційні проекти можуть і повинні стати основою формування нової української інтелектуальної еліти інноваційного типу” [182, с. 35].

Незаперечною бачиться теза про те, що людина інноваційного типу усвідомлює необхідність соціальних змін, має готовність ефективно жити в умовах перетворень і допомагати їй у формуванні цієї готовності покликана система освіти. На необхідність науково-педагогічного супроводу трансформаційних процесів, які відбуваються у суспільстві, звертає увагу В.Кремень. За словами вченого, „перш за все, нам слід підготувати людину до життя в інноваційному за типом розвитку суспільстві, що закономірно стверджується в сучасному світі. Для цього освіта і система виховання повинні переорієнтуватися на формування у дитини, молоді людини інноваційного типу культури, інноваційного типу мислення і готовності до інноваційного типу дій. Динамізм розвитку, змінність як така стає сутнісною рисою способу життя людини. І сформувати людину, здатну творити і органічно сприймати зміни – значить і людину зробити успішною і забезпечити системний прогрес суспільства” [105, с. 7].

Безперечно, творча життєва позиція формується у людини протягом усього життя [10; 124; 133; 203], але, особливу увагу хотілося б звернути на той період, коли проходить навчання у ВНЗ і у майбутнього фахівця розвиваються саме такі якості, які будуть перенесені у його професійну діяльність. Якою мірою майбутній спеціаліст буде здатним до внесення елементів творчості у свою роботу залежить певним чином від особливостей навчально-виховного процесу у ВНЗ. Тому ми цілком погоджуємося з думкою про те, що „сьогодні має діяти виключно креативна парадигма освіти, технологія навчання якої ґрунтується на принципі „створи” замість принципу „повтори”. Особливо важливо це для вищої освіти, де знання є лише основою, компонентом уміння, складовою формування компетентності фахівця” [105, с. 7].

У Національній доктрині розвитку освіти також йдеться про те, що сучасність вимагає оновлених підходів до навчання та виховання. Зазначено, що „стан справ у галузі освіти, темпи та глибина перетворень не повною мірою задовольняють потреби особистості, суспільства і держави. Глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства,

утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу, потребу в радикальній модернізації галузі, ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем.

В Україні має забезпечуватися прискорений, випереджальний інноваційний розвиток освіти, а також створюватися умови для розвитку, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя”.

Стурбованість за майбутнє суспільства проявилась також у прийнятті Болонської декларації, де зазначено, що „ми є свідками дедалі більшого усвідомлення політиками та науковцями, а також громадськістю, потреби у побудові більш всеохоплюючої та спрямованої у майбутнє Європи, зокрема на основі використання і зміцнення її інтелектуального, культурного, соціального, наукового та технологічного потенціалу” [25].

Враховуючи соціально-економічні зміни, які відбуваються у державі, з'являється новий погляд на те, якого фахівця повинна формувати система професійної підготовки. Так, О.Пометун звертає увагу на докорінні зміни в парадигмі й методології освіти від детермінованого пізнання й однозначності оцінок до методології інформаційного суспільства, плюралістичного пізнання й імовірнісної оцінки. „Ознаками еволюції в освіті, що відбувається на зламі століть, є сукупність якісних зрушень (інколи навіть стрибків), серед яких:

- перехід від „конвеєрного виробництва” фахівців різних галузей до виробництва їх „малими серіями” чи навіть „поштучно”. При цьому найважливішою властивістю, що її набуває освіта, стає гнучкість, здатність до переналагодження, це стосується як освітньої системи, так і її продукту – фахівця;

- перехід від засвоєння інформації до формування якостей, необхідних для творчої діяльності та постійного засвоєння нової інформації. Основним

орієнтиром освіти є формування творчої особистості, що здатна саморозвиватися” [97, с.16].

Суспільство, яке набуває нині ознак інформаційності та інноваційності, потребує фахівців, які спроможні з одного боку породжувати інновації, з іншого – мати такі моральні якості, які забезпечать відбір нововведень. Нововведення, розраховані на короткочасний економічний ефект, не завжди сприяють сталому розвитку суспільства. Саме інноваційна культура може сформувати критичність в оцінці інновацій.

Отже, у багатьох галузях життєдіяльності суспільства сформувалася потреба у розвитку інноваційної культури на рівні особистості, організації, держави. Вирішити цю та інші проблеми, пов’язані з підвищенням інноваційного потенціалу нації можливо, на нашу думку, лише за умов підготовки фахівців з певним рівнем інноваційної культури в процесі їх освіти. Зокрема, найбільш плідним вбачається здійснення вище означеного педагогічного впливу на особистість у процесі її професійної підготовки у ВНЗ.

Оцінюючи стан теоретичної розробки проблеми, слід зазначити, що нині поза увагою дослідників залишилися більшість напрямів реалізації інноваційної культури фахівців конкретних спеціальностей у галузі економіки. Звертає увагу також той факт, що всі проаналізовані нами дослідження не розглядають таких важливих аспектів підготовки конкурентоспроможних службовців, як організація процесу навчання та виховання, спрямованого на формування інноваційної культури студентів, зокрема тих, які вивчають банківську справу.

Таким чином, соціокультурні зміни сьогодення зумовили потребу створення моделі формування інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи. З метою наближення до вирішення означеного завдання нами було проведено дослідження педагогічної сутності компонентів цього феномену.

1.2. Педагогічна сутність компонентів інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи

У рамках національної політики досягнення світового рівня якості професійної освіти науковий інтерес до питань підготовки банківських службовців з високим рівнем інноваційної культури зумовлюється взаємозалежністю успішного розвитку банківської системи й економіки України в цілому.

Економічні дослідження вказують на те, що «інноваційні процеси в країнах із перехідною економікою мають свої особливості: через скорочення бюджетних асигнувань, недостатній розвиток фінансового ринку, пасивність більшості його учасників, основними постачальниками інвестиційних ресурсів для інноваційної діяльності стають банки. Причому, як доводить світовий досвід, роль банківських інвестицій у забезпеченні структурних інноваційних перетворень в економіці зростатиме й надалі» [31, с. 158-159].

Ситуація, яка склалася нині на ринку банківських послуг, характеризується тим, що «при ідентичності технологій формування прибутку, однаковій кон'юнктурі ринку, однакових умовах функціонування підприємницьких і банківських структур, часто тільки кадри можуть забезпечити їх успішний розвиток і процвітання, або, навпаки, бути причиною банкрутства» [123, с. 35].

Думка про визначальну роль саме людського ресурсу в досягненні успішності банківської діяльності підтверджується дослідженнями І.Вядрова, В.Корбчанського, С.Усенко [42], А.Голубовича, А.Ситнінна, Б.Хенкіна [45], В.Заутера, В.Усоскіна, Т.Шваб [67], Т.Леттера [122], І.Майстренко [123], А.Самоукіна, Н.Самоукіної, А.Шишова [176; 177; 178] та інших. Працездатність співробітників і їх готовність до роботи є, на думку фахівців, вирішальним фактором визначення конкурентоспроможності кредитних установ у сучасній ринковій економіці [42, с. 73]. Саме якості персоналу визначають успішність функціонування установ, тоді як забезпечення технологічної складової банківської діяльності в сучасних умовах досягло приблизно однаково високого

рівня. Доведення цієї думки знаходимо в працях О.Рудої, яка приходить до висновку, що «саме персонал та капітал є головними ресурсами банку» [172, с. 258]. На ключову роль фахівців у ефективності використання ресурсів установи вказують також вчені Д.Лукін, Т.Мазило: «Досвід найбільш успішних вітчизняних і закордонних компаній свідчить, що ні правові, ні фінансові механізми без участі людей не працюють ефективно. Не є винятком і фінансово-банківський сектор України, де роль людських ресурсів у стабільній ефективній роботі комерційних банків, досягненні ними конкурентних переваг на ринку надзвичайно висока» [118, с. 193].

Саме від професійної підготовки та особистісних якостей фахівців залежить конкурентоспроможність банку, яка відображає «успішність його функціонування в процесі набуття, утримання та розширення ринкових позицій, що передбачає здатність банківської установи забезпечувати відповідність власних послуг запитам споживачів та протистояти негативному впливу зовнішнього середовища [131, с. 129]». Така важливість людського фактору для розвитку фінансових систем інноваційного типу в умовах жорсткої конкуренції призводить до того, що нині серед вимог до фахівців висувається також високий творчий потенціал, готовність до інноваційної діяльності та інші ознаки людини інноваційної культури.

Тому, цілком зрозуміло, виникає потреба у вирішенні проблеми підготовки сучасного банківського персоналу, здатного до активної участі в інноваційних процесах [15; 115; 135; 174]. Першим кроком у напрямку вирішення цього завдання має бути вивчення вище означеної проблеми на теоретичному рівні.

При аналізі інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи як предмету педагогічного дослідження вбачається за необхідне вивчення її сутності, функцій та структури. Було з'ясовано, що інноваційна культура особистості нині не має системного опису і є не достатньо вивченим поняттям, хоча нині у суспільстві склалася об'єктивна необхідність її формування. Різним аспектам дослідження інноваційної культури присвячено ряд наукових праць з філософії, соціології, педагогіки, економіки та інших галузей [28; 29; 214; 230].

Проблема вивчення сутності зазначеного феномену складна і не може обмежуватись лише аналізом в рамках окремої науки. Необхідне дослідження, яке максимально широко представить закономірності формування, розвитку та функціонування інноваційної культури в усіх сферах існування суспільства.

Перш за все, інноваційна культура особистості має бути проаналізована з урахуванням сучасних психологічних підходів. Оскільки формування інноваційної культури студента полягає у цілеспрямованому впливі на особистість, коротко розглянемо наукові погляди на теорію особистості та її розвитку. Численні дослідники помічають, що у сучасній психології особистості немає єдиної концептуальної парадигми [17; 59; 168].

Проте аналіз наукових джерел показав, що майже всі науковці погоджуються з тим, що природа особистості є соціальною. Особистість з'являється у момент самовизначення індивіда у середовищі, формується під його впливом або протидіючи йому. Психологи М.Коул, С.Скрібер вважають, що особистості поза культурою не існує, а „ізолюваний індивід” – це міф [100, с. 19].

Постійна протидія «особистість – середовище», «особистість – суспільство», «особистість-культура» породжує велику кількість різних поглядів на ступінь автономності особистості, ефективність цілеспрямованого впливу на неї, можливість управління її розвитком. На думку К.Абульханової-Славської „особистість з її здібністю до систематизації (саморегуляції, самоорганізації тощо) завжди „рухається” в суспільній системі через подолання протиріч. Їх вирішення є співвідношенням параметрів і вимог суспільної системи і тієї системотворчої і саморегулятивної здібності, якою є психологія особистості” [1, с. 128]. Розвиток особистості відбувається через суперечності, які показують суспільну детермінацію активності та міру свободи особистості. Спосіб їх подолання прискорює і, водночас, є індикатором розвитку особистості [1, с. 129].

Формування інноваційної культури, як будь-який педагогічний вплив на людину, засновується на судженні, що „особистість є саморегулювальною системою, здатною сприяти розвитку і добробуту людини” [168, с. 30] під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів.

Наведена у працях К.Платонова [154, с. 124-125] концепція динамічної структури особистості, виявляє залежність формування певних якостей особистості від факторів біологічного та соціального. Для кожного індивіда на певному етапі розвитку особистості існує межа можливих змін. На різних етапах під впливом внутрішніх та суспільних обставин розвиток особистості виставляє різні межі змінюваності.

У рамках нашого дослідження нас цікавили особливості такого періоду розвитку особистості, як юнацтво. Саме під цю категорію підпадають майбутні фахівці, тобто нинішні студенти. Студент (від лат. *studentis* – той, хто старанно навчається) є центральною фігурою вищої школи, і від того, наскільки його освіта потім реалізується у соціальній практиці, багато що залежить у завтрашньому дні – в економіці, політиці, культурі [9, с. 57].

Як правило, студентами вищих навчальних закладів є молоді люди у віці від 17-18 до 22-23 років. Психологія визначає цей період як ранню та зрілу юність або початок дорослості [200, с. 21]. Як на будь-якому перехідному етапі, особистість у зазначеному віці розвивається у подоланні протиріч [7; 171; 195; 202; 227]. З одного боку, вступаючи до ВНЗ, школяр у минулому, набуває статусу дорослої людини. З іншого ж боку, не маючи досвіду дорослого життя, студент не має сталих патернів поведінки – поводить себе інколи як дорослий, інколи ні. По суті, студентство починає реалізацію планів, намічених раніше, іноді вдало, що приносить задоволення, іноді – неуспішно, що приводить до усвідомлення помилковості зробленого вибору, розчарування, переорієнтації на нові цілі. Тому, 19-20-літні юнаки основні труднощі свого життя пов'язують з появою особливої відповідальності, якої раніше не було [200, с. 22].

Комплексний підхід до вивчення особистості, урахування її психологічної, соціальної та біологічної складових, дозволив визначити вік студентства як період становлення і стабілізації характеру, оволодіння соціальними ролями дорослої людини, активного розвитку моральних та естетичних почуттів.

Вік студентства характеризується досягненням найвищих інтелектуальних, фізичних, іноді творчих результатів, адже відбувається підготовка до

висококваліфікованої розумової праці. Саме цей період часто потребує формування вмінь цілепокладання, інколи корекції цінностей, допомоги в адаптації особистості до умов самостійного життя. Ми погоджуємося, що «роки студентства – досить самостійний, часто визначальний, етап життя людини, на протязі якого він має і формує власне середовище для розвитку, бере участь у таких видах діяльності, котрі сьогодні виступають як особистісноформувальні фактори [9, с. 59]». Тому, вважаємо, що інноваційна культура майбутнього фахівця має формуватись саме в цей період та, враховуючи вікові особливості юнацтва, легкість сприйняття та засвоєння нового, може стати невід'ємною часткою майбутньої професійної діяльності.

Об'єктом нашого дослідження виступає інноваційна культура як особистісна якість майбутніх фахівців, нинішніх студентів спеціальності „Банківська справа”. Тому особлива увага приділялась визначенню впливу на студентів галузі, обраної для майбутньої професійної діяльності. Було з'ясовано, що поняття „банківська справа” [70, с. 57] визначається як сфера підприємництва, основний зміст якої становить фінансове посередництво, пов'язане з акумуляцією грошових капіталів, прийманням грошових внесків, заощаджень населення, інших вільних коштів і надання їх у кредит, у тимчасове користування тим суб'єктам господарювання, які їх потребують, на умовах повернення, строковості і платності. Фахівець банківської справи у своїй діяльності забезпечує один з факторів сталого розвитку підприємств, організацій, бізнес-структур, поповнення бюджету країни, розвиток економічного механізму країни в цілому та бере на себе відповідальність за гроші громадян та організацій, за їх особистий добробут та спокій за свої матеріальні цінності [62; 149; 164; 175; 206].

Майбутні фахівці банківської справи мають стати в подальшому суб'єктами банківської діяльності. Під терміном „банківська діяльність” розуміють залучення у вклади грошових коштів фізичних та юридичних осіб і розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських розрахунків фізичних та юридичних осіб [70, с. 73]. Від фахівця, залученого до банківської діяльності, суттєво залежить ступінь

успішності дій усіх учасників економічних відносин. Крім, безумовно, високого рівня знань з основного фаху, банкір може діяти ефективно лише тоді, коли буде здатен постійно підвищувати свій рівень освіти та кваліфікації, впроваджувати інновації у власній професійній діяльності та дотримуватись вимог бізнес-етики, соціальної відповідальності, мати певний рівень інноваційної культури. Тому виховний вплив на студентів було засновано на нових методологічних підходах до виховання особистості фахівця [83; 89; 99; 103; 104; 196].

Особливу увагу в контексті нашого дослідження привертає проблема жорсткої банківської конкуренції у сучасному економічному просторі. «Процеси глобалізації та інтеграції банківської системи України у європейське світове товариство підвищують вимоги щодо її конкурентоспроможності» [88, с. 40]. Вивчення особливостей, перспектив та вимог до фахівців у конкурентній боротьбі на ринку банківських послуг присвячено праці Г.Азаренкової [2], П.Вахтеля [32], А.Гальчинського, В.Геєця, А.Кінаха, В.Семиноженка [78], М.Кваснія [88], Х.Ліндштадта, М.Вольфа [114], Б.Піщика [153], В.Поспелова [163], В.Прадуна [165], Г.Савченко [173] та інших.

Аналіз наукових робіт показав високу зацікавленість проблемами підвищення банківської конкурентоспроможності. Зокрема, В.Прадун зазначає: «Банківська система України, незважаючи на складнощі, обумовлені політичною ситуацією в державі, посилення нестабільності валютного, фінансового ринків, ... розвивалася динамічніше, ніж інші сегменти економіки. Однак проблема конкурентоспроможності банківської системи країни залишається невирішеною, тим більше з огляду на динаміку розвитку світових банківських систем» [165, с.10].

З метою вивчення особливостей майбутньої професійної діяльності студентів, вдамося до характеристики конкуренції у банківській справі. Сучасна банківська конкуренція має низку специфічних рис, що відрізняють її від інших галузей економіки, а саме:

- «Для банків не існує проблеми недоступності каналів збуту (виробництво та реалізація банківських послуг можуть бути локалізовані у межах банку).

- Відсутність у банківській справі патентного захисту нововведень, що приводить до їх швидкого «відтворення» учасниками ринку та відносно більшої інтенсивності конкуренції у цій сфері економічних відносин.
- Об'єктом конкурентної боротьби є не товари, а ресурси, у зв'язку з чим методи цінової та нецінової конкуренції можуть одночасно застосовуватись як до залучення, так і до розміщення ресурсів.
- Особливості банківської конкуренції визначатимуться також і специфікою економічного середовища та фінансового ринку конкретної країни, ефективністю її державно-правового механізму, ступенем розвитку банківської сфери, норм і принципів державного регулювання конкурентних відносин у банківському секторі» [2, с. 51].

Банківська конкуренція в Україні, з одного боку, має свої специфічні риси, а також, завдяки глобалізаційним процесам, прискорюється та підкоряється умовам світового ринку банківських послуг. Банки, виконуючи такі умови, «щоб не втратити конкурентні переваги, повинні постійно удосконалювати свої послуги відповідно до потреб клієнтів, впроваджувати прогресивні структури управління, які б дозволили гнучко реагувати на вплив зовнішніх процесів та приймати відповідні управлінські рішення» [153, с. 32].

З метою ґрунтовного вивчення освітньої ситуації з професійної підготовки банківських службовців у нашій країні було здійснено аналіз структури банківської освіти. Було виявлено, що Україна має змішану модель ринку фінансової та банківської освіти, яка базується на елементах британської, американської та європейської систем. Існують різноманітні форми банківської освіти: державні навчальні заклади, незалежні банківські тренінгові центри, тренінгові центри асоціацій, структурні філії зарубіжних закладів (рис. 1.1).

Асоціація Українських Банків не має власного тренінгового центру або інституту, як це звичайно організовано у країнах з європейською системою ринку освіти. Проте важливість діяльності асоціації важко переоцінити, оскільки вона значною мірою визначає вимоги як до фахівців, так і до фахової банківської освіти [235, с. 333].

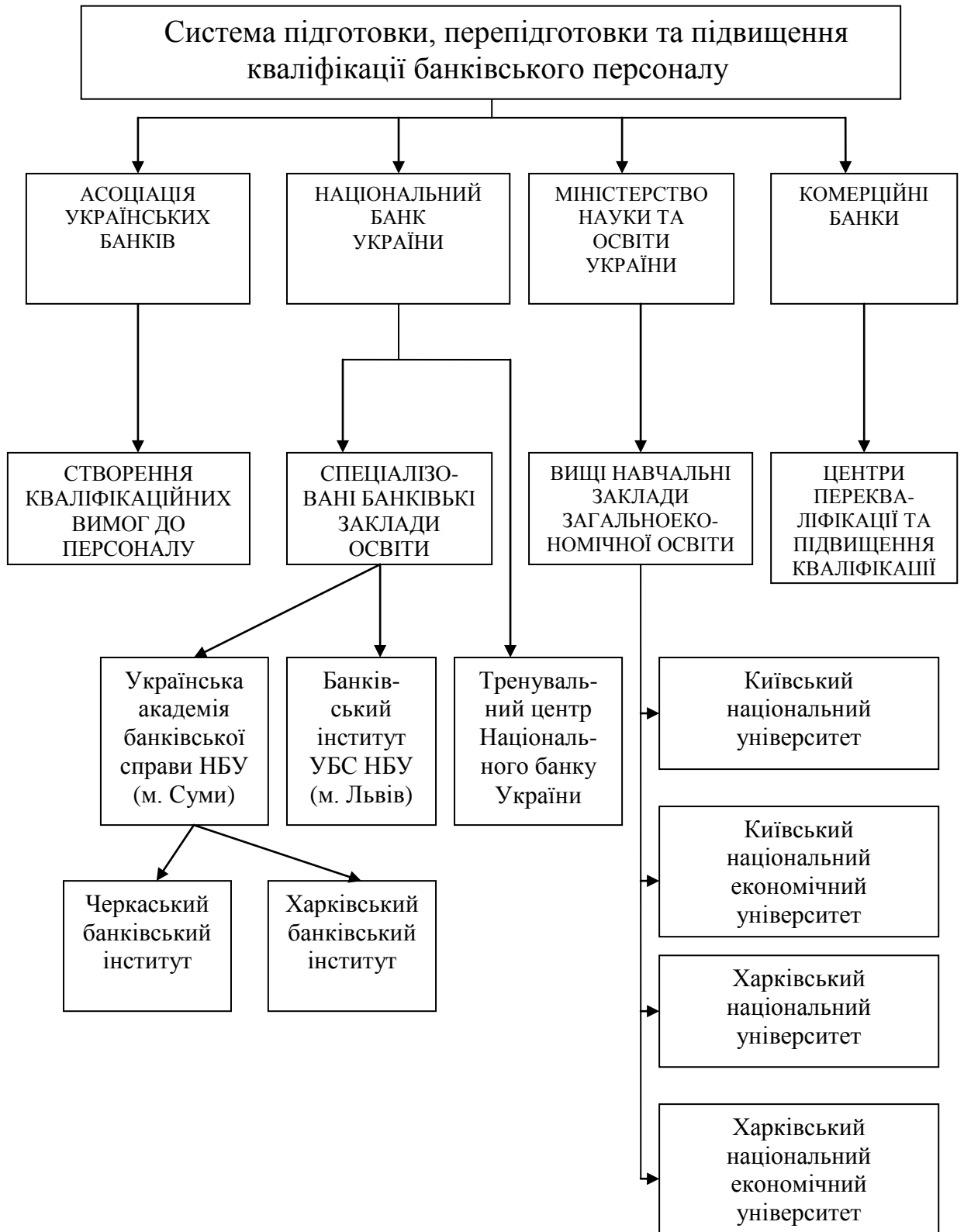

Рис. 1.1. Структура ринку освітніх послуг у банківській сфері України

Вимоги та оцінювання відповідності працівників посадам у банках здійснюється на основі аналізу основних параметрів, які представлені трьома групами: «теоретичні знання відповідно до специфіки роботи; практичні вміння, які передбачають технічні, управлінські та комунікативні вміння; стиль поведінки» [235, с. 331].

Крім суто професійної підготовки, урахування загальної культури та окремих її складових як корпоративної, комунікативної, професійної та інноваційної є одним з важливих критеріїв підбору персоналу для українських банків та напрямів перепідготовки та підвищення кваліфікації робітників [119; 222; 243].

Подібний висновок дозволяють здійснити також дослідження успішних стратегій ринку фінансових послуг у провідних країнах Європи [45, с. 16], які показали, що «серед сильних сторін банків Великобританії виділяють, зокрема, такі: репутація – основа для довіри при забезпеченні фінансовими послугами; інновації – деякі банки мають гарні показники у галузі впровадження нових фінансових продуктів та послуг; персонал – висококваліфікований та освічений; технології – більшість банків знаходиться на передньому плані технологічного розвитку фінансового світу».

Вище означені показники, необхідні для банківської успішності, є необхідними для інноваційної культури банківської діяльності, яка розвивається у їх взаємодії та взаємозв'язку. Крім того, аналіз вимог до фахівців банківської справи показав, що «кредитні установи потребують таких співробітників:

- кваліфікованих, здатних самостійно та цілеспрямовано спілкуватися з клієнтами банку та своїми колегами,
- здатних зрозуміло пояснювати складні операції у галузі фінансових послуг,
- здатних усвідомлювати макроекономічні взаємозв'язки та різноманітні аспекти політики банку і включати їх у свою аргументацію, разом з колективом фахівців банку можуть успішно вирішувати фінансові проблеми своїх клієнтів та колег» [67, с. 3].

У процесі дослідження було визначено особливості банківської справи як професійного середовища. Було виявлено, що до головних особливостей роботи у кредитно-фінансовій сфері, на погляд А.Алавердова, відносять [3, с. 13-14]:

- вузьку предметну спеціалізацію, пов'язану з широкою номенклатурою різнопрофільних за своїм характером банківських послуг;
- високі кваліфікаційні вимоги за більшістю напрямів трудової діяльності;
- процес трудової діяльності має переважно індивідуальний характер, тобто в реалізації конкретної банківської операції найчастіше бере безпосередню участь не колектив, а окремих фахівець, який може залучати своїх колег у якості консультантів або технічних виконавців;
- особливі вимоги до ресурсного, в першу чергу, інформаційного забезпечення трудової діяльності, результати якої прямо пов'язані з повнотою, достовірністю, оперативністю надходження інформації;
- яскраво виражений стресовий характер праці не тільки керівного, але також виконавчого персоналу, що є результатом специфіки банківських операцій.

Вирішенням проблеми підготовки кадрів для банківської системи держави є виховання фахівців з високим рівнем інноваційної культури. Не применшуючи значення теоретичних надбань з проблем її формування [57; 58; 143; 162], можна стверджувати, що дослідження сутності, функцій та розкриття структурних складових інноваційної культури особистості є невирішеною частиною загальної проблеми підвищення інноваційного потенціалу нації. Підтвердження цьому знаходимо у працях українських дослідників В.Джелалі, В.Кулініченка, В.Мойсеєнка [58, с. 5], які вважають, що інноваційна культура є одним з найбільш складних та недосліджених об'єктів наукового пошуку, а також найменш актуалізована, інженерно розроблена та забезпечена сфера особистісної та соціальної діяльності.

Оскільки нас цікавить інноваційна культура майбутнього фахівця банківської справи, ми звернулись до наукових джерел з теорії професійної підготовки. Так, аналіз виявив, що, у разі вивчення категорії інноваційного стосовно особистості фахівця, то, «під інновацією розуміють такі зміни у професійній свідомості і

професійній діяльності суб'єкта, які являються результатом творчого переосмислення стереотипів, тобто рефлексії: тут важлива як перебудова у смисловій структурі суб'єкта – смислотворчість, так і зміни в його життєдіяльності – життєтворчість» [55, с. 712]. Так само інноваційна культура фахівця реалізується не тільки в його професійній діяльності, а й у інших сферах життя.

Розглянемо сутність, функції та структуру інноваційної культури особистості детальніше. З метою детального аналізу явища інноваційної культури людини вважаємо за доцільне звернутись до загальнонаукових понять.

Сутність є традиційною філософською категорією. Вона відображає внутрішній смисл явища, який виявляється у єдності різноманітних форм його буття. Сутність – це головне, визначальне в предметі, що зумовлено глибинними зв'язками й тенденціями розвитку і пізнається на рівні теоретичного мислення [34; 210; 212]. У процесі дослідження нами зроблено спробу проаналізувати сутнісні риси всіх складових поняття „інноваційна культура майбутніх фахівців банківської справи”.

Поняття „інноваційна культура”, як вже зазначалося, набуває цілісності у контексті таких понять, як „інновації”, „інноваційна діяльність”, „інноваційний потенціал”. Під інноваційною діяльністю майбутніх фахівців ми розуміємо діяльність окремих студентів, груп, колективів, спрямовану на таку розробку нових ідей, винаходів, творів, яка може призвести до результату, придатного до практичного застосування або реалізації (на рівні особистості, організації, ринку тощо). Інноваційний потенціал – це „сукупність науково-технологічних, фінансово-економічних, виробничих, соціальних та культурноосвітніх можливостей країни (галузі, регіону, підприємства тощо), необхідних для забезпечення інноваційного розвитку економіки” [167, с. 4]. Інноваційна культура є „складовою інноваційного потенціалу, що характеризує рівень освітньої, загальнокультурної і соціально-психологічної підготовки особистості та суспільства в цілому до сприйняття і творчого втілення в життя ідеї розвитку економіки країни на інноваційних засадах [167, с. 4]. Дане формулювання, на наш

погляд, достатньо точно передає сутність інноваційної культури. Але, здається доречним доповнити, що мета не має обмежуватись ідеєю розвитку економіки країни. Наше суспільство потребує також таких змін у світосприйнятті на рівні окремої особистості, які зможуть забезпечити інтеграцію України у загальноєвропейський культурний простір.

Інтегральність сутності інноваційної культури підкреслює Б.Лісін, наголошуючи, що „ з семантики словосполучення „інноваційна культура” витікає явна раціональна користь, яка полягає в наступній думці: така культура життя, де основою мотивації вчинків людини є прагнення оновлення, породження ідей та їх реалізація, - в сфері не тільки професійної діяльності, але і в особистому житті (самоосвіта, відпочинок, спілкування з дітьми, поведінка в сім'ї), а також у спілкуванні з оточуючими. Іншими словами, найбільш креативний акт – вдосконалення себе, своєї діяльності, конструктивне ставлення до роботи, - без цього неможливо вийти на вищий рівень свідомості і усвідомлення свого життя, свого місця в світі” [116, с. 33].

Вірною вбачається також думка Н.Краснокутської, що інноваційна культура є „віддзеркаленням цілісної орієнтації людини, закріпленої в мотивах, знаннях, вміннях, навичках, образах і нормах поведінки” [102, с. 444].

У статті, присвяченій проблемам освоєння інноваційної культури, український дослідник В.Джелалі [57, с. 147-152] визначає це поняття як здібність, спеціальні знання, вміння, бажання, технології, структури для системно і якісно повної можливості колективу (організації, регіону, країни, цивілізації) і кожної людини (від керівника найвищого рангу до людини з найнижчим соціальним станом та рівнем освіти) діяти ефективно, відповідально, конструктивно, ініціативно, творчо, доброзичливо не тільки на робочому місці, а й у країні, у світі. Таке визначення інноваційної культури показує, наскільки глибоко вона може проникати в особистість, наскільки широко вона охоплює і духовний світ людини, і технологічну підготовку до власної діяльності.

Подібну думку висловлює Ю.Карпова, яка поняття „інноваційна культура окремої людини” пропонує розуміти як вміння особистості пристосовуватись до

умов мінливого світу, вміння творити нове, вміння правильно оцінити та прийняти нововведення [116, с. 32]. Більш досконалим вбачається визначення А.Ніколаєва, директора інституту стратегічних інновацій Російської Федерації, який вважає, що інноваційна культура є відображенням цілісної орієнтації людини, яка закріплена у мотивах, знаннях, уміннях і навичках, а також у способах і нормах поведінки [137, с. 61].

Зазначимо, що обґрунтуванню поняття інноваційної культури особистості присвячено ряд праць А.Поскрякова. Дослідник вважає, що „підвищення інноваційної культури особистості (в тому числі через систему загальної та спеціальної професійної освіти) поряд з обов’язковим моральним удосконаленням людини сприяє становлення справжнього гуманного суспільства, яке розкриває для кожної людини шлях до вільного створення культури [162, с. 8].

Узагальнюючи численні підходи до розуміння сутності інноваційної культури особистості, можна виокремити аксіологічний та структурно-функціональний. Аксіологічний підхід полягає у тому, що інноваційна культура розглядається як система цінностей на даному етапі інноваційного розвитку суспільства. Структурно-функціональний підхід передбачає розуміння певної системи матеріальних та ідеальних елементів, відображених у свідомості й поведінці людини, єдності з їх реальним функціонуванням [143].

На основі проведеного аналізу різних наукових підходів до вивчення сутності інноваційної культури, було визначено, який зміст має поняття „інноваційна культура майбутніх фахівців банківської справи”. Дослідження будується на тому, що, з одного боку, студент є суб’єктом навчально-виховного процесу, та, з іншого, що він є особистістю, яка активно розвивається та має специфічні вікові особливості, характерні для юнацтва.

Інноваційна культура майбутніх фахівців банківської справи – це складова її загальної культури, яка становить систему цінностей, знань, норм, умінь та навичок щодо впровадження інновацій, що формуються або розвиваються в особистості упродовж навчання у ВНЗ та забезпечують при певних умовах

реалізацію їх інноваційного потенціалу у різних галузях, зокрема у майбутній професійній діяльності за фахом «Банківська справа». Метою підвищення інноваційної культури студента є формування особистості майбутнього фахівця – інноватора з високими моральними якостями.

Для чіткого розуміння сутності інноваційної культури необхідно враховувати її основні функції.

Цікавим вбачається погляд А.Ніколаєва, який вказує на широкий діапазон реалізації функцій інноваційної культури у суспільстві – від створення умов ефективного використання інноваційного потенціалу особистості в інтересах розвитку суспільства до забезпечення зваженості у його реформуванні. Формування інноваційної культури майбутнього фахівця – важливий крок у створенні інноваційної культури у країні. «У сфері конкретної економіки її функції полягають у прискоренні та підвищенні ефективності впровадження нових технологій та винаходів, у сфері управління – реальної протидії бюрократичним тенденціям, у сфері освіти – сприянні розкриттю інноваційного потенціалу особистості та його реалізації, у сфері культури – оптимізація співвідношення між традиціями та оновленням, різними типами та видами культур» [137, с. 54-64].

Більш детально функції інноваційної культури були досліджені В.Носковим, А.Кальяновим, О.Єфросініною. Ними запропоновані зокрема, такі [143, с. 73]: пізнавально-перетворювальна, що здійснює заходи теоретичної та організаційної діяльності; регулятивна, яка визначає важливу роль інновацій у розвитку суспільства та його соціальних інститутів; ціннісно-нормативна, що дає оцінку явищам у галузі інноваційної діяльності; комунікативна, яка передбачає спілкування та обмін досвідом з інновацій і технологій навчання; соціалізаторська, що розглядає інноваційну культуру крізь призму суспільних цінностей; прогностична, яка передбачає вивчення і прогнозування можливих шляхів та напрямків розвитку інноваційної культури в окремій галузі; інтеграційна, що поєднує інші різновиди культури в єдину культуру особистості.

Здійснення концептуального аналізу представлених досліджень дозволило нам виокремити такі основні *функції інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи*:

- розвивальна (яка реалізується у пізнавально-перетворювальному ставленні до власної особистості – на рівні самоосвіти та самовиховання, прагнення до ціложиттєвого самовдосконалення; у творчому ставленні до професійної діяльності – на рівні готовності до постійного підвищення власного професіоналізму, використання нових сучасних підходів у роботі, прагнення досягти найвищих результатів завдяки впровадженню інноваційних технологій);
- регулятивна (завдяки якій здійснюється оцінка, прогностика, відбір змісту, форм та методів упровадження інновацій);
- соціокультурна (яка забезпечує сталий розвиток банківської справи України на інноваційних засадах, з урахуванням основних норм та цінностей загальної культури та корпоративної культури банківської галузі).

Визначення основних функцій інноваційної культури майбутніх банківських службовців дозволяє нам зосередитись на виокремленні сутнісних компонентів цього поняття. Зрозуміло, що інноваційна культура особистості, як будь-яке складне утворення, має свою структуру. Структура як філософська категорія (лат. *structura* – упорядкований устрій) має декілька концепцій, але всі вони базуються на значенні сукупності основних елементів, стійко пов'язаних між собою. Структура означає відносно незмінну характеристику системи. Сучасний філософський словник [190, с. 870] визначає структуру як сукупність стійких зв'язків об'єкта, які забезпечують його відтворення в умовах, які змінюються.

Формування інноваційної культури особистості ґрунтується на розвитку окремих складових цього феномену. Він, як будь-яке складне утворення, має свою структуру. При аналізі різноманітних підходів до тлумачення інноваційної культури виявлено, відповідно, більш або менш вдалі спроби описати її структуру за різними критеріями.

Ще в 1978 році Г.Тернквіст визначив, що будь-яка інноваційна культура має такі складові: інформація, що розповсюджується між людьми; знання, які

зберігаються у живій пам'яті та записах; вміння діяти так, як того потребує оточуюче середовище; творчий потенціал, створення чогось нового на основі цих трьох видів діяльності [4].

Наведена структура показує, що в економічно розвинених країнах формування інноваційної культури сперш було спрямоване тільки на досягнення прибутку і наближалось до поняття інноваційної технології.

Нині, коли інноваційна культура все більше розглядається на рівні якостей особистості, її структура вбачається складнішою. Наприклад, А.Ніколаєв, голова комітету з інноваційної культури Комісії Росії у справах ЮНЕСКО, виділяє наукову та освітньо-виховну складові. Наукова складова передбачає поглиблення теоретичних уявлень про інноваційну культуру, виявлення факторів, що сприяють чи протидіють її розвитку. Освітньо-виховна складова пов'язана з науково-дослідницькою. Вона передбачає механізм формування конструктивного ставлення до нововведень як до особистої та суспільної цінності [137].

О.Попович під формуванням інноваційної культури розуміє приведення у максимальну відповідність таких двох складових – потенціалу та творчих здібностей особистості (знання, вміння, інтелект, творча активність) та предметного результату діяльності людей (техніка, технологія, інформація, твори мистецтва, норми права, моралі тощо) [161, с. 55]. Не можна не погодитись, що всі ці елементи необхідні для того, щоб говорити про певний рівень інноваційної культури особистості чи суспільства.

Цікавими вбачаються українські та зарубіжні дослідження різних аспектів інноваційної культури фахівців. Аналіз показав значну кількість робіт, присвячених вивченню інноваційної культури педагогів. Так, О.Афанасьєва, Л.Борисова у структурі інноваційної культури виокремлюють: загальнокультурні або соціокультурні якості (духовність, громадянськість, ерудиція; професійні якості (знання предмета, технологічна, психологічна культура); якості особистості (ставлення до дітей, як до суб'єктів, які розвиваються, культура людської взаємодії, ставлення до себе також як до суб'єкта, який розвивається)

[11]. Подібні складові інноваційної культури педагога виділяють А.Герасимов, І.Логінов [43], а саме: методологічні знання, психолінгвістичні (інтелектуальні) здібності, сенсорний (або чуттєвий) досвід та інтенційна уява (свобода духовних мотивів). Не применшуючи внесок даних досліджень у розробку поняття інноваційної культури, звернемо увагу на суттєвий недолік наведених концепцій: вони не відображують, власне, інноваційної складової, тому наближаються швидше до визначення педагогічної, ніж інноваційної культури.

Грунтовні результати вивчення сутнісних складових інноваційної культури представлено вченими у галузі соціології. Так, у соціологічному дослідженні В.Фокіної запропонована така структура: інноваційні цінності; ставлення до інноваційної діяльності; знання, необхідні для інноваційної діяльності; інноваційно значущі вміння і навички [214].

Наведені складові можуть бути цілком прийнятними, якщо говорити про інноваційну культуру як про певний рівень діяльності. Інноваційні цінності можуть трансформуватись в мотиви інноваційної діяльності, але, на наш погляд, не забезпечують того механізму, який відповідає за прийняття чи заперечення конкретних інноваційних ідей, оцінки їх наслідків з морально-етичної точки зору. Інноваційна культура сучасного фахівця має включати в себе складну систему цінностей – від інноваційних до загальнокультурних.

Актуальність культурної складової інноваційної культури та інноваційної діяльності стала підвищуватись з кожним десятиліттям впровадження інновацій. Нині зрозуміло, що інновації, які рухають економіку, біологію, педагогіку чи інші науки, можуть нести в собі не тільки матеріальний та інтелектуальний прибуток, але мати небезпечні або не прогнозовані наслідки.

На основі проведеного аналізу та узагальнення наукових досліджень щодо виявлення структури інноваційної культури особистості, на наш погляд, може бути уточнено та виокремлено такі її сутнісні компоненти (складові): світоглядний; творчий; інформаційний; технологічний (рис. 1.2).

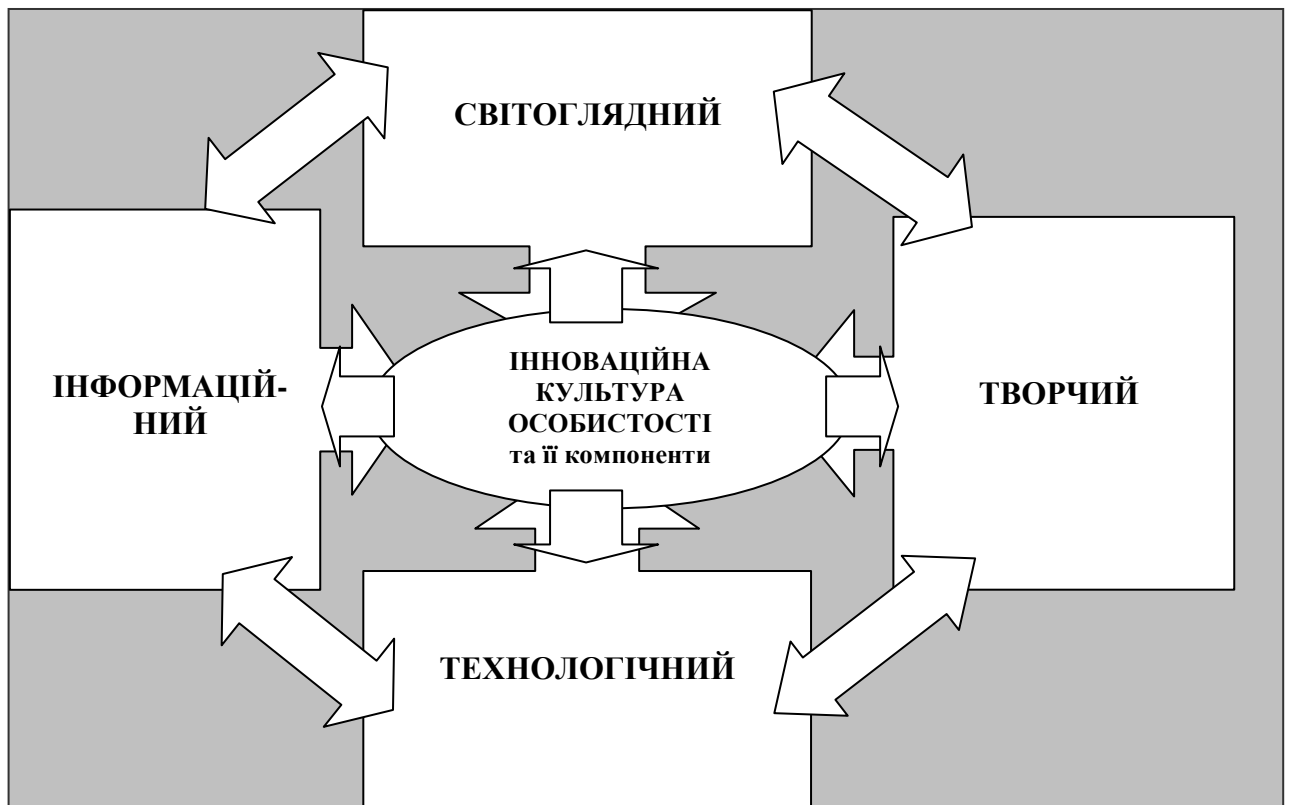

Рис. 1.2. Сутнісні компоненти інноваційної культури особистості

Зупинимось на розкритті кожного з визначених компонентів інноваційної культури.

Формування інноваційної культури майбутніх фахівців – це, перш за все, формування *світогляду* особистості, яка буде спроможна жити, спілкуватись, розвиватись на світоглядних засадах інноваційної культури і тільки за таких умов впроваджувати її у свою професійну діяльність. Подібні особистісні установки можуть з'явитись тільки тоді, коли молода людина набуває цілісного системного розуміння світу, має науково-філософський погляд на розвиток власної особистості та суспільства.

Людина, яка може інноваційно вирішувати проблемні завдання у будь-якій сфері, впроваджувати інновації у професійній діяльності, прогнозувати її наслідки, нести за неї відповідальність, безперечно, має особливий світогляд.

Під світоглядом розуміють концептуальну систему поглядів людини на світ, на себе і своє місце в світі [190, с. 488]. Світогляд є складним утворенням і має такі узагальнені складові як морально-вольова, практична та аксіологічна.

Морально-вольова складова – „це емоційно-вольове засвоєння, перетворення в особистості поглядів, вірувань, знань а також цінностей і моральних норм у практичні вчинки і дії” [76, с. 14]. Цей компонент також включає психологічну настанову щодо готовності до дії.

Практична складова світогляду є результатом сформованих загальних знань та уявлень про світ і полягає у готовності особистості до певного типу поведінки, певного виду діяльності.

Аксіологічна складова - це вміння керуватися у власному житті певними суспільними регуляторами, такими, як норми, цінності, ідеали, переконання. Особистість сприймає світ крізь призму системи власних цінностей. Ціннісна орієнтація формується під впливом сукупності внутрішніх та зовнішніх факторів та є одним з показників зрілості особистості.

Під ціннісною орієнтацією розуміють свідому оцінку явищ та предметів навколишнього світу з точки зору їх значущості для задоволення потреб та інтересів людини [12; 66; 219]. У процесі формування інноваційної культури майбутнього фахівця розвиваються цінності нового знання, самовдосконалення, самоосвіти, професіоналізму. Власна професія, більш чи менш свідомо обрана, набуває все вищої цінності для особистості протягом її навчання у ВНЗ. Студент починає цінити майбутню професію як сферу самореалізації та засіб досягнення певних життєвих цілей. На цьому етапі важливим є формування у майбутнього банкіра активної творчої життєвої позиції.

Творчу активність в економічному середовищі, яким є сфера банківської справи, досліджував Д.Кокурін. На думку вченого, така активність змінює ставлення людини до всіх факторів економічного процесу та видів економічної поведінки, які проявляються у змаганні або співробітництві. „В мотивації творчої діяльності економічного суб'єкта, як носія економічних стосунків, на перший план виступає потреба в самореалізації, яка передбачає розгортання та закріплення здібностей людини у сфері виробництва та реалізації продуктів виробничої праці, завдяки чому змінюються (перетворюються) соціально-економічні умови виробництва” [95, с.58]. Така творча активна спрямованість

забезпечує і розвиток самої особистості, і розвиток суспільства завдяки особистому професійному внеску. Але для досягнення високих професійних результатів необхідно також формувати у студентів цінностей майбутньої професійної діяльності [48; 208; 215].

Аналіз дослідження цінностей у професійній сфері [55, с. 590] дозволив сформулювати два умовних блока.

До першого входять такі цінності професії, як її престижність та повага, можливість отримувати високу оплату, духовне задоволення, збереження власної індивідуальності. Таке ставлення до майбутньої професії може відігравати важливу роль при її виборі, але є недостатнім для людини, яка прагне стати професіоналом у своїй галузі.

Цінності другого блоку, на наш погляд, крім вказаних, характерні для фахівця з певним рівнем інноваційної культури. Вони включають прагнення внести в роботу елементи творчості, різноманітності, мати активні соціальні контакти, розвивати себе та досягати певних професійних результатів.

Природно, в процесі дослідження нас цікавило, чи існують особливості, які відрізняють ціннісні орієнтації банківських службовців від представників інших сфер професійної діяльності. Виявилось, що ціннісні орієнтації у банківській галузі «спрямовані на відданість своєму банку» [178, с. 54] та прагнення дотримуватися корпоративної культури банківських установ.

У свою чергу, корпоративна або організаційна культура банку виявляється у наступних моментах:

- базових філософських, соціальних та моральних цінностях;
- провідних цілях банківської праці (розвиток чи функціонування);
- особливостях «вертикальної» ділової взаємодії (керівництво – підлеглі) та «горизонтальної» (керівництво – керівництво, підлеглі – підлеглі);
- прийнятому «Кодексі банку» (правила трудової діяльності та поведінки співробітників);
- наявності у банку певної соціально-психологічної атмосфери;
- кількості та спрямованості трудових конфліктів;

- задоволеності чи незадоволеності працівників своєю роботою;
- можливості зростання робітника та наявності системи заохочення;
- рівня стабільності та змінності персоналу банку. [178]

Але, крім професійних цінностей банківської справи, на наш погляд, світоглядним підґрунтям інноваційної культури має стати особистісна цінність творчості. Цікавою є на наш погляд думка Д.Кокуріна про те, що „творчість – це такий рівень розвитку суб’єкта, який передбачає рефлексію дій, самооцінку в якості мотиву та умови трудової діяльності” [95, с. 57]. Творчі якості особистості, тобто його прагнення активно впливати на світ, - необхідна складова інноваційного потенціалу людини. Готовність продукувати нові ідеї, породжувати та впроваджувати інновації не може обмежуватись тільки професійною сферою. Інноваційність особистості пронизує всю систему її життєдіяльності.

Неможливо не погодитись з думкою про те, що розглядаючи категорію інноваційного стосовно особистості фахівця, розуміють „такі зміни у професійній свідомості і професійній діяльності суб’єкта, які є результатом творчого переосмислення стереотипів, тобто рефлексії: тут важлива як перебудова у смисловій структурі суб’єкта – смислотворчість, так і зміни в його життєдіяльності – життєтворчість» [55, с. 712]. Такий підхід до дійсності забезпечується завдяки усвідомленню кожною молодою людиною на рівні світогляду своєї творчої, перетворювальної ролі у суспільстві.

Відповідно до цього, світоглядний компонент інноваційної культури майбутнього фахівця безпосередньо впливає на *творчий компонент* (рис. 1.2).

Творчість є необхідною для будь-якої інновації. Тому у навчально-виховному процесі ВНЗ ставиться завдання виявити та максимально розвинути творчі здібності майбутніх банкірів. Лише тоді, коли студенти можуть творчо вирішувати власні життєві проблеми та ситуації, вони будуть спроможними використовувати творчі підходи у професійній діяльності. У педагогічному дослідженні Т.Красільник, О.Гаврилюк приділяється увага особливостям творчого потенціалу спеціалістів в умовах ринкової економіки. Творчий

потенціал розглядається як „розвиток творчого мислення, здібностей висувати та генерувати ідеї, переносити знання й уміння до нових ситуацій, стратегічно мислити, знаходити нові, несподівані, нестандартні рішення, а також розвиток людяності” майбутніх фахівців [101, с. 293].

Здійснюючи вплив на особистість з метою розвитку її творчого потенціалу, ми погоджуємось з думкою С.Сисоєвої, яка вважає, що творчість – „це складне комплексне явище, яке визначається соціально-психологічними і психофізіологічними передумовами. Творчість виступає як розвивальна взаємодія її суб’єкту, яка спрямована на вирішення діалектичної суперечності. Для творчості необхідні об’єктивні (соціальні і матеріальні) і суб’єктивні (знання, уміння, розвинуті творчі можливості) умови” [185, с. 49]. Тому формування інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи передбачає створення сприятливих умов для розвитку креативності і творчих здібностей студентів.

У процесі дослідження виявилось, що наукова думка звертає увагу на розбіжність понять „творчість” і „креативність”. Так, В.Сластьонін, Л.Подимова для цього використовують дві характеристики: „процесуально-результативну (для позначення творчості) та суб’єктивно-зумовлювальну (для позначення креативності)” [189, с. 67]. На розвиток креативності значно впливають внутрішні особливості особистості, такі як емоційний стан, цінності та мотивація, а також зовнішні сприятливі чи несприятливі для творчості умови.

Дослідники Д.Чернілевський, А.Шаповалов пропонують виділяти інтелектуальну і соціальну креативність. „Інтелектуальна креативність містить у собі когнітивну сферу, що, у свою чергу, складається з аналізу (абстракції) і синтезу (узагальнення), здатність до аналізу і синтезу є складовою загального інтелекту” [220, с. 30]. Соціальна креативність містить у собі креативність професійну, тобто може реалізуватись у професійному спілкуванні та роботі.

Попри те, що галузь банківської справи не є традиційно творчою галуззю, бо має ряд процесуальних, корпоративних та етичних обмежень, все ж творча особистість переносить елементи власної креативності у професійну діяльність,

чим сприяє підвищенню її якості. Інноваційна культура банкірів може проявлятися у нестандартних підходах до вирішення проблем, нових методах управління, спілкування тощо.

Що стосується співвідношення креативності й інноваційності, яке цікавить нас у контексті формування інноваційної культури, важливе значення має дослідження Д.Шервуда, який вказує на різницю між цими поняттями і вважає, що «креативність не є тим же самим, що й інноваційність: креативність полягає в породженні нових ідей; інноваційність полягає в породженні нових ідей та доведенні їх до певного результату» [233, с. 99].

Дослідження у галузі психології останніх десятиліть вказують на можливість виявляти та розвивати творчі здібності та схильності особистості, формувати креативність, яка породжуватиме творчий продукт. Так, наприклад, Д.Шервуд вважає, що „креативність – це майстерність, якій можна навчитися, відпрацювати та підвищити” [233, с. 98]. Психолого-педагогічні розробки, спрямовані на підвищення креативності навіть виділяють окрему галузь – евристику як методологію творчості.

У своїх працях І.Хобота, вивчаючи творчість як філософську проблему, доводить, що її можливість „визначається рівнем розвитку знання (результат реалізації відображальної функції свідомості) і форм теоретико-практичної діяльності” [218, с. 25].

Наведена думка про важливість знання у творчому та інноваційному процесі (а знання є суб'єктивною складовою інформації) логічно підводить до розгляду *інформаційного компоненту* інноваційної культури (рис. 1.2).

Інформація (від лат. *informatio* – роз'яснення, викладення, обізнаність) є одним з найбільш загальних понять науки, що означає деякі відомості, сукупність певних даних, знань тощо.

Існує декілька основних концепцій інформації, які представлені в методологічній літературі [141, с. 13]. В атрибутивній концепції інформація розглядається як структурна якість усіх матеріальних об'єктів, систем і процесів. Функціонально-кібернетична концепція розглядає інформацію як особливу

форму функціонального зв'язку з самокерованими системами, з органічною природою, з суспільством. Семіотична концепція пов'язує інформацію зі знаком, символом. Інформація визначається як дані (знання), що вирішують невизначеність, підлягають передачі, зберіганню та перетворенню.

Для дослідження розвитку особистості найбільш цікавою вбачається релевантна (прагматична) концепція, яка пов'язує інформацію з ментальними станами того, хто її отримує, реципієнта. Новизна та корисність знання може визначатися суб'єктивно для кожної особистості з урахуванням особливостей її психічного та фізичного розвитку.

На думку Б.Санто, „ідеї, думки, пам'ять, пізнання чогось – це такі комплексні форми інформації, які ми вживаємо кожного дня, але, як правило у не матеріалізованому вигляді” [180, с. 141].

Формування особистості та її світогляду відбувається певною мірою завдяки накопиченню та обробці інформації [144]. Динамічна інформаційна модель зовнішнього світу формується у особистості через дослідження, вивчення, пізнання постійно змінного середовища шляхом збирання, опрацювання та використання інформації як про зовнішній світ, так і про свій внутрішній.

У системі пізнання виявляються закономірності об'єкта, що досліджується, формулюються гіпотези, доводяться теореми, складаються теорії. Інформація як філософська категорія фіксує не тільки загальні форми буття, їх зв'язки та взаємозумовленість, але є фактором розвитку від найнижчого до найвищого в природі, суспільстві та пізнанні [139, с. 276].

На пізнавально-інтелектуальному рівні інформаційна складова інноваційної культури передбачає гнучкість та адаптивність мислення, орієнтацію у світі інформаційних технологій, володіння знаннями, необхідними для професійної діяльності та певний рівень загальної освіти, який передбачає знання та розуміння ролі основних інновацій в історії людства, знання правового забезпечення інноваційної діяльності, передбачення наслідків інформаційної діяльності.

На прикладному рівні інформаційна складова передбачає використання інформаційно-технологічних можливостей для найбільш ефективного вирішення навчальних, професійних та інших завдань, тобто вміння і навички знайти, використати, зберегти, передати необхідну інформацію, навички міжособистісної взаємодії та моральної поведінки в сфері інформаційних стосунків.

На аксіологічному рівні інформаційна складова інноваційної культури особистості взаємодіє з її світоглядною складовою. Йдеться про прийняття особистістю гуманістичної цінності інформаційної діяльності людини з одного боку, та про необхідність нового знання для формування світогляду з іншого. Важливість знання для формування якостей особистості підкреслює Г. Йонас, який вважає, що „знання... необхідне моральній волі, аби гарантувати моральність поведінки”. Це не тільки знання науковця чи фахівця, але знання, відкрите усім людям [80, с. 18].

За дослідженнями С.Вовканича, особистість є носієм „знань у собі”, тобто „нових (нефіксованих) ідей, відкриттів, підходів тощо, які є лише на вербальному рівні, тобто ще не „відділені” від їх авторів і не введені у суспільну систему комунікацій” [38, с. 42].

Робота майбутніх фахівців банківської справи передбачає володіння інформаційними технологіями, адже праця сучасного банкіра передбачає перебування у насиченому інформаційному потоці. Робота в такому режимі вимагає певної технологізації професійної діяльності.

Розглянемо *технологічний компонент* інноваційної культури (рис. 1.2). Технологічний підхід до діяльності стає сутнісною ознакою сучасного суспільства. Проте досі не існує єдиного погляду на визначення технології.

Поняття „технологія” (від *techne* – мистецтво, ремесло, наука та *logos* – поняття, навчання) виникло як сукупність знань про способи і засоби обробки матеріалів, потім набуло значення також і розробки певної ідеї. Поняття „технологія” включає також і мистецтво володіння процесом, тобто передбачає певну послідовність операцій, наявності необхідних засобів та умов. Такого ж підходу дотримується Б.Санто, який вважає, що слово „технологія” відноситься,

перш за все до процесу створення чогось [180, с. 137]. Якщо технологію розглядають відносно процесу, то вона обов'язково відповідає на запитання „Як зробити?”

Проте досить багато уваги нині приділяється технології як продукту творчості конкретної особистості. „Людина є творцем технології, і треба, щоб її твори служили завданням розвитку людини” [180, с. 178]. Подібної думки дотримується О.Козлова, яка розглядає технологію як „форму вираження людського інтелекту, сфокусованого на розв'язанні суттєвих проблем буття. Відповідно джерелом і призначенням технології є людське буття” [91, с. 62].

Не зважаючи на те, що поняття „технологія” розробляється різними дисциплінами та має численні теоретичні підходи, у філософії технології виділяють дві широкі категорії [130, с. 50]: інженерний – гуманістичний підхід до інтерпретації технології, і технологічний – соціальний детермінізм. За концепцією соціального детермінізму технологія є автономним процесом, незалежним від намірів людей, вона розвивається за своїми законами та впливає на розвиток суспільства. Для західних країн характерний підхід до технології у руслі гуманістичної парадигми. Технологія вважається частиною соціального світу і аналізується тільки у соціальному контексті. Російський та український підхід використовує здебільшого протилежну парадигму – інженерний підхід, „технологія як додаток природничих наук”, що важко співвідноситься з сучасними гуманістичними тенденціями [130, с. 51]. Але така парадигма теж не може бути заперечена, тому що забезпечує виконання основної мети технології – досягнення результату з мінімальними витратами часу, зусиль та інших ресурсів. Успішна реалізація навчально-виховного процесу нині потребує певних технологій навчання та виховання, студенти повинні оволодіти технологіями самовдосконалення та самоосвіти, які забезпечуватимуть розвиток їх особистості у майбутньому.

Так, В.Лутай пропонує „технологізованими знаннями, а також технологізованими видами будь-якої діяльності ... вважати тільки такі, які спираються на вже розкриті механізми (методи, способи їх впровадження в

успішне вирішення певних проблем). Тому і поняття „технологія” буде визначати будь-яку технологізовану діяльність в широкому розумінні, яку потрібно чітко відрізнити від усіх інших ще нетехнологізованих знань і видів діяльності” [120, с. 142].

Оптимальним здається враховувати обидві категорії таких підходів. Адже технологія може породжуватися на особистісному рівні, а потім ставати здобутком всього суспільства і навпаки. Технологія є водночас особливим видом світосприйняття людини епохи постмодерну та характеристика ефективної діяльності у певній галузі. Майбутні фахівці банківської справи з високим рівнем інноваційної культури, безперечно, повинні оволодіти інноваційними технологіями.

Під інноваційними технологіями ми розуміємо алгоритмізовану систему дій та заходів, які ведуть до успішного вирішення проблемного завдання шляхом неординарного підходу, нестандартної оцінки ситуації, використання нових методів тощо. Інноваційна технології моделюють творчу діяльність людини. Розробка інноваційних технологій за В.Яковенко [226, с. 8] складається з таких основних етапів: оцінка можливостей мотивації творчої поведінки; аналіз досвіду та вивчення творчої діяльності людини; основні методи організації творчого процесу; розробка алгоритмів і програм, які забезпечать моделювання і стимулювання творчого процесу; практичне використання та експертна оцінка якості творчих результатів, галузі їх використання; винайдення та освоєння нових галузей творчої активності. Важливість володіння інноваційними технологіями підтверджуються тим фактом, що одним з основних критеріїв успішності банку фахівці вважають інноваційність. Вона полягає, на думку А.Бондаренка, Г.Миненка, в тому, що «банк не дозволяє собі «вийти з моди», відстати від конкурентів, він завжди в курсі останніх досягнень та використовує їх для постійного підвищення рівня інновативності» [26, с. 79].

Мета впровадження інноваційних технологій у банківській справі полягає у створенні інструментів та процесів для такого перерозподілу ресурсів у просторі

та часі, який дозволяє використовувати ринкові диспропорції для підвищення прибутку при мінімізації ризиків [129, с. 160].

Одним із шляхів досягнення інноваційності банків виступає рівень володіння фахівцями вміннями обробки інформації. Нині все більш насиченим стає інформаційний потік, тому стрімко розвиваються інформаційні технології. Комп'ютерні системи та мережі стають необхідним засобом забезпечення інноваційної діяльності – використовуються системи штучного інтелекту, експертні системи. Під володінням інформаційними технологіями ми розуміємо вміння та навички майбутнього фахівця знаходити, аналізувати, відбирати, використовувати, зберігати та передавати необхідну для інноваційної діяльності інформацію, використовуючи для цього необхідні ресурси (електронні, друковані, людські). Інформаційні технології надають можливість фахівцям банківської справи працювати у електронному банківському середовищі, телекомунікаційних мережах, з інформація у клірингових операціях, управлінням діяльністю банків, системами електронних платежів, використанням банківських автоматів та платіжних карток, безпаперовим документообігом, аналізувати інвестиції і фінансовий ринок тощо.

Виокремлення технологічного компонента у структурі інноваційної культури майбутніх банківських службовців зумовлено також важливістю володіння банківськими технологіями, оскільки банки нині з одного боку, впроваджують внутрішні інновації, а з іншого, активно співпрацюють з суб'єктами інноваційного бізнесу. Істотною ознакою сьогодення є те, що Українські банки почали діяти у новому середовищі: кредитування інновацій, наукомістких технологій, ноу-хау [38, с. 72]. У процесі фінансування інноваційної діяльності банки можуть виконувати три функції, а саме [31, с. 160]:

- здійснювати кредитування незавершених наукових розробок і досліджень на замовлення;
- за дорученням замовників інноваційного проекту контролювати хід і якість робіт з дослідження та розробки наукомісткої продукції, відповідати за цільове

та ефективно використання виділених коштів з метою отримання банком комісійної винагороди за свої послуги;

- виступати в ролі інвестора того чи іншого інноваційного проекту.

Цілком зрозуміло, що така діяльність вимагає особливої підготовки персоналу до участі в інноваційних процесах [77; 121; 204].

Таким чином, технологічний компонент інноваційної культури особистості студента спеціальності «Банківська справа» знаходиться у взаємозв'язку з іншими її компонентами, зокрема з творчим, у площині використання творчих підходів, алгоритмів вирішення винахідницьких завдань, впровадження інноваційних технологій. Технологічний та інформаційний компоненти функціонують нерозривно при використанні інформаційних технологій, які забезпечують інноваційну діяльність у банківській галузі. Світоглядний компонент взаємодіє з технологічним на рівні цінностей особистості. Інноваційні технології завжди включають процес прийняття рішень, а рішення відображують цінності людей, так як рішення передбачає вибір із декількох ситуацій. Цінності та мотиви, які рухають особистістю майбутнього фахівця банківської справи стають детермінантою прийняття рішень у проблемних професійних ситуаціях. На такий критичний підхід до інноваційних технологій звертає увагу Б.Санто: „Необхідно враховувати те, що знання та досвід спеціалістів ... дозволить їм перейняти технологію не найвищого, а лише прийнятно високого рівня. Разом з цим можна розраховувати й на те, що одного разу засвоєна, відносно висока за своїм рівнем технологія буде мати виховний та освітньо-навчальний вплив та підвищить технологічний рівень господарчої організації – отримувача технології” [180, с. 144].

Вирішення проблеми формування інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи в процесі їх професійної підготовки можливе лише при спрямованості зусиль на розвиток сутнісних компонентів інноваційної культури особистості. До компонентів інноваційної культури нами віднесено світоглядний, творчий, інформаційний та технологічний.

1.3. Стан сформованості інноваційної культури майбутніх банкірів

Дослідження стану сформованості інноваційної культури студентів, які вивчають банківську справу, проводилися на базі Української академії банківської справи НБУ, Львівського банківського інституту УБС НБУ, Харківського інституту банківської справи УАБС НБУ. Основними методами вивчення служили самооцінка, рейтинг та експертна оцінка. В якості респондентів виступали майбутні банкіри, які навчаються нині на II – IV курсах, для експертної оцінки були задіяні викладачі, які працюють зі студентами спеціальності „Банківська справа”.

Визначення стану сформованості інноваційної культури студентів передбачало виокремлення критеріїв, показників та параметрів інноваційної культури особистості. Обґрунтування критеріїв та показників має принциповий характер у зв'язку з тим, що інноваційна культура особистості є явищем недостатньо вивченим та декілька десятиліть розглядалася як властивість організації в цілому. Як зазначалося у параграфі 1.2, нині інноваційна культура викликає дослідницький інтерес не тільки як загальний феномен, а також на рівні її носіїв та розглядається як складова загальної культури особистості.

Тому при вивченні проблеми вимірювання рівня інноваційної культури ми дотримувались визначення параметру вимірювання рівня культури [55, с. 558], в якому зазначається, що під параметрами (від гр. *parametreo* – міряю) розуміють «ряд конкретних змістових та якісних значень, які дозволяють відмітити певний важливий особистісний елемент культури».

У дослідженні критеріїв, параметрів та показників, ми виходили з того, що інноваційна культура як особистісне утворення є саморегулювальною системою, яка здатна забезпечувати зовнішні та внутрішні способи свого функціонування та може розглядатися з позиції синергетичного підходу. Інноваційна культура, як будь-яка відкрита система, перебуває у постійному розвитку з ознаками нелінійності та спонтанності, проходить точки біфуркації, де результат її розвитку стає важко передбачуваним та залежить від численних, зокрема

випадкових факторів [191]. Долаючи такі точки, інноваційна культура особистості може виконувати стрибок на якісно вищий рівень або ж розпадатися на окремі хаотичні елементи. Отже, ”перехід зі стану рівноваги до стану нерівноваги ставить систему в залежність від випадкових не передбачуваних впливів, які можуть призвести або до розпаду системи або до виходу на більш високий рівень, т.зв. дисипативні системи” [65, с. 171]. Тому ми намагалися максимально враховувати всі фактори впливу на особистість студента та перетворювати їх на цілеспрямований процес формування інноваційної культури.

Відомо, що наявні якості особистості та її потенціал набувають розвитку у повсякденній діяльності, навчально-виховному процесі, самоосвіті та самовихованні. Інноваційна культура, яка формується на особистісному рівні, реалізується в усіх напрямках прояву людини і згодом стає підґрунтям для формування інноваційної культури у професійній діяльності.

Значний внесок у визначення показників інноваційної культури студентів було здійснено дослідниками Донецького інституту управління В.Носковим, А.Кальяновим, О.Єфросініною, які об’єднали психологічний та економічний підходи до аналізу цього феномену. Авторами було сформульовано перелік особистісних якостей студентів, що визначає рівень їх інноваційної культури [143, с. 78]:

- «інноваційне мислення, готовність до використання інновацій;
- підвищений інтерес до нового, невідомого;
- наполегливість у досягненні власних цілей;
- високий інтелект, аналітичний склад розуму;
- критичність та об’єктивність у самооцінках;
- відчуття дефіциту знань, навичок та інших навичок;
- постійний інтерес до розширення професійного та культурного світогляду;
- наявність мотивів творчої самореалізації;
- самостійність, незалежність, оригінальність суджень;
- терплячість, витримка;

- спроможність передбачати й прогнозувати;
- вміння відрізнити головне від другорядного;
- терпимість та увага до думки інших;
- вміння виходити за межі непродуктивних стереотипів;
- спрямованість у майбутнє, потреба у змінах;
- високий ступінь зацікавленості навчанням;
- спроможність генерувати та використовувати нові ідеї;
- рівень корпоративної культури;
- потреба отримувати задоволення від навчання;
- рівень духовної культури;
- вміння зацікавити колег та студентів новими ідеями та технологіями отримання знань».

У результаті проведеної роботи з аналізу досліджень у галузі інноваційної культури, нами було виділено основні критерії, параметри та показники сформованості інноваційної культури майбутнього фахівця банківської справи. Основними показниками виступали зокрема такі (додаток А): ціннісні орієнтації, творчий потенціал, технолого-інформаційна підготовка до інноваційної діяльності.

Охарактеризуємо ознаки кожного з показників інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи.

Ціннісні орієнтації. Виділення цього показника зумовлено тим, що інноваційна культура ґрунтується на сукупності певних цінностей особистості. Під цінностями ми розуміємо інтегральне поняття, яке характеризує кожну окрему особистість і суспільство в цілому та виражає об'єкт, до якого прагнуть, поважають, визнають, захищають тощо. Широкого вжитку в аксіології виховання набуло також поняття „ціннісні орієнтації”, яке показує спрямованість особистості на досягнення значущих для неї цінностей. Як зазначає Н.Чибісова, „у ціннісних орієнтаціях цінність виконує роль своєрідного орієнтира і певного регулятора поведінки людини в предметній і соціальній дійсності” [221, с. 99]. Таке ствердження доводить у разі сформованості у майбутніх фахівців системи

загальноприйнятих цінностей можливості формування регулятивного механізму інноваційної діяльності – вміння приймати та впроваджувати інновації, коли вони призводять до підвищення ефективності банківської діяльності (досягнення професійних цінностей), чи то заперечення певних інновацій, коли вони не відповідають морально-етичним нормам (дотримання загальнолюдських цінностей). Наведену думку підтверджують дослідження викладача Львівського банківського інституту УБС НБУ З.Скринник, яка вивчала значущість грошей у сучасному українському суспільстві. Науковець зазначає, що регулятивна функція цінностей полягає у „фіксації та ретрансляції членам спільноти соціально схвалених взірців, моделей поведінки. Істотна особливість буття людини у світі – здатність перебувати в кожен момент свого свідомого життя в ситуації вибору. Кожен вчинок людини є результатом оцінки та порівняння можливих варіантів поведінки, з яких перевага надається не просто найбільш логічно правильному на думку даної особи, але такому, який відповідає її психологічному складу й стану, а насамперед, який узгоджується з її системою ціннісних орієнтацій. Іншими словами, цінності – це найбільш важливий фактор соціального вибору” [188, с. 130].

Досліджуючи ціннісні орієнтації майбутніх фахівців банківської справи, ми враховували, що:

- цінності та ціннісні орієнтації особистості не є сталим утворенням, а перебувають у постійному русі, розвитку та трансформації в індивідуальному семантичному просторі;
- цінності мають відносний характер: індивідуальні цінності однієї особистості можуть не співпадати з цінностями іншої або суспільства;
- цінності носять також і загальний характер для особистості, суспільства, культури в цілому.

При дослідженні наявного рівня інноваційної культури студентів, які вивчають банківську справу, оцінка ціннісних орієнтацій здійснювалась нами за такими критеріями: інноваційні цінності, загальнокультурні цінності, цінності професійного самовдосконалення.

Інноваційні цінності майбутніх фахівців банківської справи стають підґрунтям для формування їх інноваційної культури і полягають в особистісній спрямованості на творчу діяльність незалежно від сфери, ціннісному ставленні до нового та інноваційного, прагненні до постійного самовдосконалення та самоосвіти тощо.

Загальнокультурні цінності покликані забезпечувати власне „культурний” компонент інноваційної культури. Особистість з високим рівнем загальної культури характеризується прагненням до поповнення загальних та наукових знань з філософії, історії, літератури, мистецтва, економіки, науки, техніки, суспільних проблем, інноватики. Людина загальної культури вважає за цінність етичні норми суспільних стосунків, вміє співвідносити власні цілі з загальними інтересами, дотримується власних цінностей та принципів.

Цінності професійного самовдосконалення забезпечують механізм перенесення елементів інноваційної культури особистості у простір її професійної діяльності. Формування інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи можливо лише за умов їх ціннісного ставлення до власної професії, до творчості у професійній галузі, бажання підвищити свій професійний рівень, прагнення досягти конкретних результатів та самореалізуватися у професійній банківській діяльності. Зрозуміло, що реалізація зусиль, спрямованих на професійне самовдосконалення, потребує розкриття творчого потенціалу особистості.

Творчий потенціал студентів, які вивчають банківську справу, також виступав показником оцінки стану сформованості їх інноваційної культури. Під творчим потенціалом майбутніх фахівців ми розуміємо виявлені та приховані креативні здібності, схильності, вміння, в разі усвідомлення та розвитку яких майбутні банкіри досягнуть максимальної самореалізації як в особистій, так і в професійній сфері. Ми погоджуємось з думками Н.Сиротенко, А.Шаповалова про те, що творчі здібності є „синтезом якостей та особливостей особистості: мотиваційно-творчої активності, інтелектуально-логічних та евристичних здібностей, світоглядних, естетичних якостей та особливостей особистості. Від

ступеня їх розвитку залежить рівень результативності творчих здібностей” [184, с. 126].

Творчі здібності майбутніх фахівців банківської справи можуть актуалізуватися в особистісній сфері (як самореалізація), сфері спілкування (комунікативна творчість) та професійній сфері (творчість у галузі банківської справи).

Вимірюючи творчий потенціал майбутніх фахівців банківської справи, ми приділяли увагу таким критеріям: креативність, готовність до змін, сприйнятливість до нововведень.

Креативність як особистісна характеристика відіграє визначну роль у формуванні інноваційної культури. Адже будь-яка новація є креативним актом і може бути породжена лише завдяки особливим здібностям окремої особистості чи групи творців. Ознаками виявлення креативності студентів, які вивчають банківську справу, є винахідливість, творчий підхід до власної діяльності; високий рівень загального та деяких спеціальних видів інтелекту; нешаблонність, критичність та продуктивність мислення; вміння керувати своїми психічними станами, в тому числі стимулювати творчу активність тощо.

Готовність до змін як психологічна та філософська установка студентів базується на їх творчо-перетворювальному ставленні до дійсності, усвідомленні необхідності інноваційної діяльності, сприйнятті себе як активного суб'єкту соціальних змін. Готовність особистості до змін включає в себе також вміння та навички самоменеджменту – можливості управляти собою, своїм часом, організувати свою роботу у змінних умовах. Постійне оновлення інформаційної, технічної та технологічної бази сучасної банківської діяльності потребує від фахівця готовності до постійного підвищення свого інтелектуального та професійного рівня, активної участі у процесах змін та вдосконалень.

Сприйнятливість майбутніх фахівців банківської справи до нововведень оцінювалась за ступенем відкритості внутрішнього світу до нового у суспільстві та культурі, здатності до подолання стереотипів та психологічних бар'єрів щодо

інновацій, готовності до вирішення творчих завдань, рівнем включеності в інноваційну діяльність, самостійністю прийняття рішень. Інноваційна культура майбутнього фахівця передбачає не тільки винахідництво, але також сприйняття інновацій, запропонованих іншими, зокрема репродуктивних інновацій, які є найбільш розповсюдженим типом у банківській діяльності.

Треба визнати, що крім психологічної готовності до змін та сприйняття нововведень, для участі в інноваційних процесах необхідно володіння певними технологіями, які забезпечують інноваційну діяльність, зокрема у банківській справі.

Технологічно-інформаційна підготовка до інноваційної діяльності також була виокремлена як показник оцінки рівня сформованості інноваційної культури майбутніх працівників банків. Виділення даного показника ґрунтується на тому, що для досягнення високого рівня інноваційної культури особистості необхідно володіти певними сучасними технологіями. Сучасний фахівець банківської справи повинен уміти забезпечувати себе знаннями про сучасні технології діяльності, зокрема професійні технології, які визначають рівень його кваліфікації, технологіями самоосвіти, які включають новітні форми і методи постійного навчання в контексті особистого, професійного та соціального життя. Інноваційна культура фахівця також передбачає володіння технологіями інноваційного пошуку, оцінки інноваційних проектів, технологіями впровадження інновацій у банківську галузь. Тому, технологічно-інформаційну підготовку до інноваційної діяльності майбутніх фахівців банківської справи було вирішено досліджувати за такими критеріями: інформаційні технології, технології інноваційного вирішення проблемних завдань, технології впровадження інновацій.

Володіння інформаційними технологіями нині визначає успішність реалізації фахівця у банківській галузі. Вміння знаходити, використовувати, зберігати та передавати професійно значущу інформацію є однією з основних вимог до сучасних робітників банків. Такі вміння передбачають також оперування технічними інформаційними системами, які широко розповсюджені у

банківській справі (комп'ютерні мережі та бази даних, безготівкові електронні послуги, банкомати тощо).

Високий рівень інноваційної культури передбачає володіння системою знань про процеси мислення, узагальнення, закономірності міжособистісної взаємодії в інноваційному процесі. Адже знання, думки, ідеї, пам'ять, пізнання також відносяться до структури інформації, хоча нерідко існують у прихованому вигляді. Тож інформаційні технології передбачають також володіння технологіями самоосвіти.

В умовах інформаційного суспільства робота фахівців банківської справи полягає як у персоніфікованому обміні інформацією з клієнтами та співробітниками, так і в активному втручанні у насичений інформаційний потік у друкованому та електронному вигляді. Подібні інтеракції потребують від банкірів вмінь прогнозування та відповідальності за можливі наслідки діяльності у галузі інформаційних технологій. Розуміння та відповідальне ставлення до інформаційної діяльності майбутніх фахівців банківської справи також виступало одним з параметрів володіння інформаційними технологіями.

Досліджуючи технологічну складову інноваційної культури студентів, ми виходили з того, що пошук інноваційних ідей може бути технологізованим; технологізація не заперечує інтуїтивного, спонтанного виникнення нових ідей; технології інноваційного пошуку є засобом оптимізації інноваційних процесів.

Студенти, які підготовлені до технологічного вирішення проблемних завдань, здатні продукувати нові ідеї, володіють евристичними методами пошуку, вміють активно працювати як самостійно, так і у складі творчої групи, критично оцінювати висунуті інноваційні ідеї та прогнозувати наслідки їх реалізації.

Володіння технологіями впровадження інновацій, зокрема у галузі банківської справи, виступає також як критерій сформованості інноваційної культури майбутніх фахівців. Ознаками виявлення даного параметру виступає теоретико-методологічна обізнаність та досвід підготовки, готовність до оформлення та захисту інноваційних проєктів, знання основних положень законодавчої та нормативної бази з інноваційної діяльності, володіння інформацією щодо

патентування, ліцензування, інших видів захисту інтелектуальної власності, готовність до впровадження та вміння прогнозувати і критично оцінювати наслідки використання інноваційних технологій у банківській справі.

Таким чином, було виокремлено такі основні показники сформованості інноваційної культури як ціннісні орієнтації, творчий потенціал та технологіно-інформаційна підготовка до інноваційної діяльності. Правильність виокремлення цих показників була підтверджена результатами експерименту.

У ході даного дослідження проводилося вивчення всіх цих показників у студентів. Респондентами виступали 392 майбутніх фахівця банківської справи, які навчаються на II – IV курсах за спеціальністю 6.050100.

Технологія вимірювання наявного рівня сформованості інноваційної культури складалася з декількох етапів: 1) попередній збір даних; 2) кількісний аналіз результатів констатувального експерименту; 3) якісний аналіз особливостей прояву параметрів показників інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи.

На *етапі попереднього збору даних* студентам було запропоновано дати відповіді на запитання анкети (додаток В, табл. В.1), яка була розроблена нами з метою виявлення рівня інноваційної культури за кожним з показників критеріїв її сформованості. Відповіді на кожне з запитань оцінювались у балах (від 1 до 5), таким чином, крім загального результату, аналіз анкет надавав можливість вивчення особливостей виявлення якостей за кожним показником.

Оскільки самооцінка як метод не характеризується високою об'єктивністю, для визначення рівня сформованості окремих складових інноваційної культури було застосовано експертний аналіз (експертами виступали викладачі та вихователі, які працюють зі студентами), аналіз документації ВНЗ, тестові завдання, які оцінювались у балах. Максимальна сума балів по кожному з трьох основних показників складала 30 балів. Найвищим балом сформованості інноваційної культури є 90.

Наприклад, рівень сформованості ціннісних орієнтацій було уточнено за допомогою експертної оцінки, яку надавали куратори студентських груп.

Показники розкриття творчого потенціалу студентів додатково вивчалися за аналізом внутрішньої документації ВНЗ, яка показує залученість студентів до роботи гуртків творчої молоді, спортивних чи іміджевих заходів, органів студентського самоврядування тощо. Інформація за рівнем виявлення такого показника інноваційної культури, як технолого-інформаційна підготовка до інноваційної діяльності доповнювалась експертною оцінкою науково-педагогічних працівників за рівнем володіння інформаційними та інноваційними технологіями та активністю участі в студентських інноваційних проектах.

Результати анкетування за окремими показниками, які склали максимально по 30 балів за кожний, додавалися до результатів експертної оцінки та даних аналізу документації (максимальний бал теж дорівнював 30), та, шляхом обчислення середньої арифметичної, було визначено наявний рівень сформованості інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи.

У ході оцінювання було описано (табл. 1.1) та використано такий розподіл за рівнями сформованості інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи: від 0 до 50 балів – початковий рівень, від 51 до 75 балів – достатній, від 75 до 90 балів – високий рівень.

На другому етапі здійснювався *кількісний аналіз результатів констатувального експерименту*. Отримані дані (додаток Ж, табл. Ж.7) дозволили нам визначити кількість студентів з високим рівнем інноваційної культури (21%), достатнім (37%) та початковим (42%), а також описати ці три загальних рівня сформованості інноваційної культури.

На третьому етапі констатувального експерименту здійснювався якісний аналіз отриманих даних за кожним з показників інноваційної культури студентів спеціальності «Банківська справа». З метою підвищення наявного рівня та визначення аспектів, які потребують найбільшої уваги, майбутнім банківським службовцям було запропоновано дати відповіді на запитання, які дозволяли деталізувати дані, отримані при попередньому вимірюванні інноваційної культури згідно визначених показників.

Таблиця 1.1

Характеристичні ознаки рівнів сформованості інноваційної культури майбутніх банкірів

рівень	критерії	параметри	показники параметрів
високий	Ціннісні орієнтації	Прагнення	- брати активну участь у суспільних інноваційних процесах; бути суб'єктом творчості у спілкуванні, самопізнанні, самоосвіті, самовдосконаленні у напрямку професійної діяльності; використовувати нові підходи, здобувати нове знання, новий досвід, набувати нових вмінь та навичок, розвивати свій творчий потенціал; мати високий рівень загальної та професійної культури, жити на основі цінності моралі, добра та справедливості; досягти службового зростання на основі норм та етики службових стосунків у галузі банківської справи;
		Знання	- базові філософські знання та системне уявлення про світ; базові знання з психології, зокрема з мотиваційно-ціннісної сфери особистості; знання, які забезпечують необхідний рівень освіти фахівця банківської справи;
		Вміння	чітко формулювати свої життєві та професійні цілі, плани стратегії та засоби їх досягнення; узгоджувати власні інтереси суспільними та корпоративними; здійснювати самооцінку та корекцію власної мотиваційно-ціннісної сфери тощо
високий	Творчий потенціал	Прагнення	- подолання психологічних бар'єрів творчості, інновацій, стереотипів мислення; самостійно приймати рішення щодо методів і способів своєї діяльності; займатись творчою діяльністю самостійно чи в колективі;
		Знання	- знання основних методів стимулювання творчої активності, алгоритмів пошуку ідей, психологічних механізмів творчості та інтуїції; основ самоосвіти та самовиховання; широкий кругозір, знання фаху та з окремих спеціальних наук;
		Вміння	- використовувати творчий підхід у різних сферах діяльності, проявляти нешаблонність та критичність мислення, використовувати елементи інтуїтивного пошуку ідей; керувати своїми психічними станами на основі самоменеджменту та саморегуляції; активно включатися в інноваційну діяльність як в особистій, так і в професійній сфері; брати відповідальність за результати своєї діяльності;
високий	Технологічно-інформаційна підготовка до інноваційної діяльності	Прагнення	- участі в індивідуальних та колективних інноваційних проектах, конкурсах, наукових конференціях та семінарах; постійного вдосконалення власної навчальної та професійної діяльності, ціложиттєвого поповнення знань, формування нових вмінь, якостей відповідно до змін, які відбуваються у суспільстві;
		Знання	- законодавчої бази з інноваційної та інтелектуальної діяльності; теорії та історії інновацій; алгоритмів інноваційної та проектної діяльності; глибокі фахові знання;
		Вміння	- користуватись технологіями інноваційного пошуку як самостійно, так і у складі творчої групи; розробляти та захищати інноваційні проекти; оцінювати та прогнозувати результати інноваційної діяльності, зокрема у галузі банківської справи; вільно користуватись сучасними інформаційними технологіями в інноваційній діяльності.

рівень	критерії	параметри	показники параметрів
достатній	Ціннісні орієнтації	Прагнення	- брати участь в окремих інноваційних процесах; досягти значних результатів у спілкуванні, самоосвіті, самовдосконаленні у напрямку професійної діяльності; у разі необхідності використовувати нові підходи, набувати нових вмінь та навичок, розвивати свій творчий потенціал; мати достатній рівень загальної та професійної культури, жити на основі необхідних цінностей моралі, добра та справедливості; досягти службового зростання на основі норм та етики службових стосунків у галузі банківської справи;
		Знання	- базові філософські знання та наукове уявлення про світ; базові знання з психології, зокрема з мотиваційно-ціннісної сфери особистості; знання, які забезпечують необхідний рівень освіти фахівця банківської справи;
		Вміння	- формулювати свої життєві та професійні цілі в цілому та розмірковувати про засоби їх досягнення; узгоджувати власні інтереси з суспільними та корпоративними; здійснювати самооцінку та корекцію власної мотиваційно-ціннісної сфери тощо
	Творчий потенціал	Прагнення	- подолання психологічних бар'єрів творчості, інновацій, стереотипів мислення; самостійно приймати рішення щодо методів і способів своєї діяльності;
		Знання	- знання основних методів стимулювання творчої активності, алгоритмів пошуку ідей, психологічних механізмів творчості та інтуїції; основ самоосвіти та самовиховання; широкий кругозір, знання фаху та з окремих спеціальних наук;
		Вміння	- використовувати творчий підхід в окремих сферах діяльності, ситуативно проявляти нешаблонність та критичність мислення, використовувати елементи інтуїтивного пошуку ідей; керувати своїми психічними станами на основі само менеджменту та саморегуляції; включатися в інноваційну діяльність як в особистій, так і в професійній сфері; брати відповідальність за результати своєї діяльності;
	Технологічно-інформаційна підготовка до інноваційної діяльності	Прагнення	- участі в окремих індивідуальних та колективних інноваційних проектах, конкурсах, наукових конференціях та семінарах; вдосконалення власної навчальної та професійної діяльності, ціложиттєвого поповнення знань, формування нових вмінь, якостей відповідно до змін, які відбуваються у суспільстві;
		Знання	- законодавчої бази з інноваційної та інтелектуальної діяльності; теорії та історії інновацій; алгоритмів інноваційної та проектної діяльності; глибокі фахові знання;
		Вміння	- користуватись окремими технологіями інноваційного пошуку як самостійно, так і у складі творчої групи; розробляти та захищати інноваційні проекти; користуватись сучасними інформаційними технологіями на достатньому рівні для інноваційної діяльності.

рівень	критерії	параметри	показники параметрів
початковий	Ціннісні орієнтації	Прагнення	- брати участь тільки в обов'язкових інноваційних проектах; у разі необхідності використовувати нові підходи, набувати нових вмінь та навичок, розвивати свій творчий потенціал; мати достатній рівень загальної та професійної культури, жити на основі необхідних цінностей моралі, добра та справедливості; досягти службового зростання на основі норм та етики службових стосунків у галузі банківської справи;
		Знання	- базові філософські знання та наукове уявлення про світ;
		Вміння	- базові знання з психології, знання, які забезпечують необхідний рівень освіти фахівця банківської справи; - формулювати свої життєві та професійні цілі в цілому та розмірковувати про засоби їх досягнення; узгоджувати власні інтереси з суспільними та корпоративними; здійснювати самооцінку власної мотиваційно-ціннісної сфери тощо
початковий	Творчий потенціал	Прагнення	- Уникати залучення до інноваційної діяльності; користуватись допомогою інших у виборі рішення щодо методів і способів своєї діяльності;
		Знання	- знання основних методів стимулювання творчої активності, алгоритмів пошуку ідей, психологічних механізмів творчості та інтуїції; основ самоосвіти та самовиховання; вузький кругозір, знання фаху, які не виходять за межі навчальної програми та обмежені знання з окремих спеціальних наук;
		Вміння	- використовувати творчий підхід в окремих сферах діяльності, ситуативно проявляти нешаблонність та критичність мислення, використовувати елементи інтуїтивного пошуку ідей; включатися в інноваційну діяльність як у навчальній сфері; брати відповідальність за окремі результати своєї діяльності;
початковий	Технологічно-інформаційна підготовка до інноваційної діяльності	Прагнення	- уникати участі в окремих індивідуальних та колективних інноваційних проектах, конкурсах, наукових конференціях та семінарах; вдосконалення власної навчальної та професійної діяльності, поповнення знань, формування нових вмінь, якостей відповідно до вимог суспільства;
		Знання	- основної законодавчої бази з інноваційної та інтелектуальної діяльності; елементів теорії та історії інновацій; алгоритмів інноваційної та проектної діяльності; глибокі фахові знання;
		Вміння	- користуватись окремими технологіями інноваційного пошуку у складі творчої групи; користуватись сучасними інформаційними технологіями на достатньому рівні для вирішення навчальних чи виробничих завдань.

При з'ясуванні особливостей ціннісних орієнтацій студентів доцільним виявився аналіз, який відбувався за рядом анкетних запитань, проаналізованих засобами комп'ютерної обробки. Отримані дані показали, що добробут майбутні

фахівці банківської справи вважають за головну цінність. Прагнення до особистого матеріального благополуччя є основою ціннісних орієнтацій переважної більшості студентів (91%), тобто виступає смисловим фактором їх діяльності. Друге місце (88%) займає цінність сім'ї, що також виступає складовою власного добробуту, але духовного плану (табл. 1.2). Соціальні цінності виявилися на другому плані та зайняли відповідно III, IV та V місця за значущістю для студентів.

Таблиця 1.2

Виявлення загальнолюдських цінностей, найважливіших для сучасної людини

№ п/п	Показники	%	Ранг
1	Сім'я	88	II
	Батьківщина	60	V
2	Праця	80	IV
	Добробут	91	I
3	Повага до іншої особистості	85	III
	Інші	19	VI
4			
5			
6			

Молодим людям, які виділили „інші цінності” в анкетному опитуванні (19%), було запропоновано пояснити детальніше свою відповідь. Цінностями для цих студентів виступали чиста совість, особиста незалежність, економічна та політична стабільність у країні.

З метою вивчення інноваційних цінностей студентів, їм було запропоновано визначити своє ставлення до нового (табл. 1.3).

Аналіз результатів свідчить про те, що нове у власному житті сприймають з радістю менш ніж половина респондентів (45%), біля третини (30%) опитаних намагаються ставитися до змін критично та прогнозувати їх наслідки. Невелика частина студентів сприймає все нове з сумнівом, а 13% взагалі розглядають нове як загрозу їх звичному способу життя. Але, ніхто з майбутніх фахівців банківської справи категорично не заперечує бажання певних змін в особистому чи соціальному плані. Такі дані ми вважаємо за сприятливі внутрішні умови для формування інноваційної культури: майже половина опитаних позитивно ставиться до нововведень, 42% намагаються ставитись до них з критичною оцінкою.

Таблиця 1.3

Оцінка ставлення майбутніх фахівців банківської справи до всього нового у власному житті

№ п/п	Ставлення	%	Ран
1.	Сприймаю з радістю, бо це є прогресом	45	I
2.	Намагаюся ставитися критично та прогнозувати, до чого це призведе	30	II
3.	Сприймаю все нове з сумнівом	12	III
4.	Розглядаю будь-які нововведення як загрозу тому, до чого я звик	13	
5.	Категорично проти будь-яких змін	-	IV

Не викликає заперечення той факт, що у тому чи іншому вигляді кожна особистість протягом життя стає суб'єктом інновацій. Ми спробували дослідити, чим керуються студенти спеціальності „Банківська справа”, коли застосовують нові підходи у власній діяльності. Виявилось, що найбільшою мотивацією до впровадження нововведень є прагнення досягти вищих результатів діяльності. На другому місці стоїть прагнення підкреслити свою індивідуальність, на третьому – бажання „нового заради нового”, тобто несвідоме прагнення змін. Лише один із опитаних обрав відповідь „інші мотиви”, але які саме, пояснити не зміг. Цікаво,

що всі ці категорії є приблизно рівними за кількістю: рефлексивно ставляться до нового приблизно ж стільки студентів, скільки не усвідомлюють причин свого прагнення. Такі показники, на нашу думку, говорять про недостатній рівень інноваційної культури особистості.

Досліджуючи цінності майбутніх фахівці банківської справи, неможливо було обминути їх професійні інтереси. Нас зацікавило, з яких причин студенти обрали саме цю спеціальність. Для виявлення причин та мотивів навчання студентів за банківським фахом, їм було запропоновано відповісти на питання, чому саме вони обрали професію банкіра. Результати представлені в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Мотиви навчання за спеціальністю „Банківська справа”

№ п/п	Причини обрання спеціальності „Банківська справа”	%	Ранг
1.	Приваблює престижність даного фаху у суспільстві	28	I
2.	Стійкий інтерес до професій, пов'язаних з фінансами	8	VI
3.	Вбачаю у банківській справі сприятливі умови для самореалізації	12	IV
4.	Можливість забезпечення матеріального добробуту своєї родини	17	III
5.	Приваблює атмосфера банківських установ	9	V
6.	Спеціальність обрана за порадою батьків чи інших авторитетних людей	22	II
7.	Навчаюся там, куди була можливість поступити	4	VII

Дані таблиці свідчать про перевагу соціальної оцінки у критеріях вибору майбутньої професії. На першому місці стоїть престижність банківської справи як професійної сфери. На другому місці – рекомендації батьків та інших людей, які є авторитетними для студентів. Можливим висновком може бути судження про те, що половина випускників шкіл, які вступали до ВНЗ вивчати банківську справу керувалися не стільки своїми внутрішніми схильностями та інтенціями, скільки зовнішньою оцінкою батьків, друзів, оточення.

Професію банкіра розглядають як можливість забезпечення матеріального добробуту своєї родини 17% опитаних. Лише 12% вбачають у банківській справі сприятливі умови для реалізації власного потенціалу. І лише 8% виявляли стійкий інтерес до фінансів що, безумовно, є дуже низьким показником оцінки професійної спрямованості майбутніх фахівців.

Досліджуючи наявний стан інноваційної культури, ми порівняли вимоги до банківських службовців, які існують нині у цій професійній галузі з уявленнями студентів про те, що, на їх думку, необхідно для успішної діяльності банкіра.

З метою виявлення основних вимог до працівників, було проаналізовано документацію служб персоналу банків. Так, наприклад, атестаційна анкета робітника банку, яка заповнюється експертами, спрямована на оцінку ділових та особистісних якостей [30, с. 54-58], передбачає такі пункти:

- професійні знання;
- професійна кваліфікація (досвід);
- якість роботи, яка виконується;
- вміння розподіляти (планувати) робочий час;
- творчий потенціал;
- ініціативність;
- старанність;
- ставлення до банку;
- вміння подавати власні думки;
- сприйняття критики у свій бік;
- стосунки з колегами;
- дисциплінованість;
- здатність до навчання;
- поведінка у конфліктній ситуації;
- вміння логічно мислити;
- вміння володіти собою в екстремальній ситуації.

Для надання висновків про усвідомлення тих вимог, які будуть висунуті перед ними роботодавцями, ми попросили студентів визначити якості, які, на їх думку, є необхідними для успішної кар'єри у галузі банківської справи (рис. 1.3).

Результати опитування, представлені на рис. 1.3 показують, що запорукою успіху у майбутній професійній діяльності студенти вважають знання у своїй галузі та всебічну освіту (95% та 83%), тоді як результати дослідження причин, з яких роботодавці відмовляють претендентам, показують більшу значущість особистісних якостей.

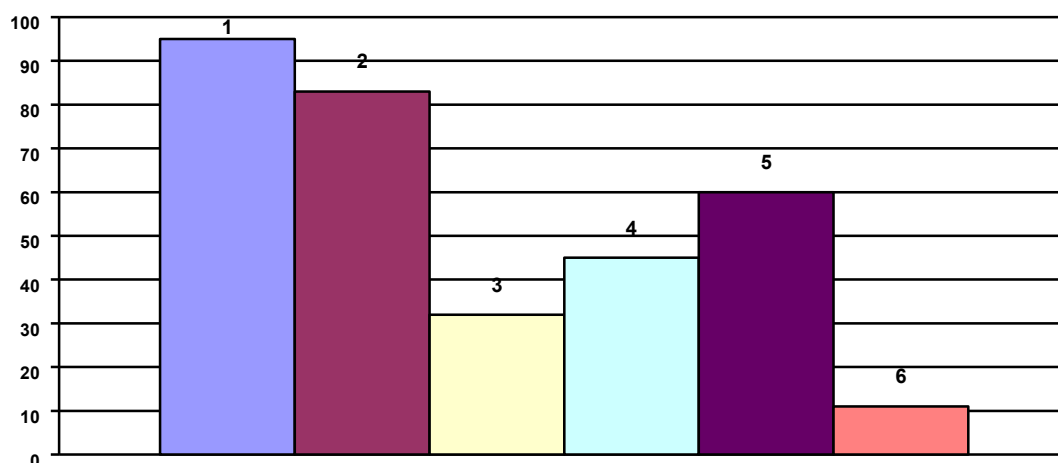

Рис. 1.3. Уявлення студентів про фактори, необхідні для успішної діяльності сучасного банкіра

1. Знання у галузі банківської справи
2. Всебічна освіта
3. Психологічна підготовка
4. Творчий підхід до вирішення проблем
5. Вміння ставити цілі та досягати їх
6. Інше

Саме таким якостям (психологічна підготовка та творчість у вирішенні проблем) респонденти приділили досить мало уваги (IV та V місце). На третьому

місці – вміння цілепокладання (60%), що є доволі оптимістичним результатом щодо виявлення інноваційної культури студентів. Вміння ставити цілі, чітко визначати напрямки своєї діяльності та досягати власної мети є необхідною умовою успішної самореалізації особистості.

Наступним показником інноваційної культури студентів виступає їх творчий потенціал. З метою вивчення рівня його розкриття у майбутніх фахівців банківської справи запитали, чи вважають вони себе творчими особистостями. Результати самооцінки виявились такими: 32% опитаних дали позитивну відповідь, 26% обрали варіант „не замислювався над цим питанням”, тобто не можуть об’єктивно оцінити свої творчі здібності на час дослідження; 42% відповіли негативно. Нас зацікавило, чому більшість студентів, які вивчають банківську справу, не вважають себе творчими людьми, і ми запропонували тим, чий відповіді опинились в останній категорії, висловити свою думку. Узагальнені результати співбесід за даним питанням показали, що двома основними причинами не усвідомлення власних творчих здібностей є такі: під творчою особистістю студенти розуміють людину, пов’язану з мистецтвом, і, оскільки опитані не є такими, автоматично зарахували себе до не творчих; відсутність досвіду власної творчої діяльності, завдяки якому можна було б виявити та усвідомити свої творчі здібності.

Отримані дані стають більш зрозумілими після аналізу відповідей на наступне запитання: „Як Ви вважаєте, чи достатньо можливостей для реалізації творчих здібностей особистості надає ВНЗ, у якому ви навчаєтесь?” Результати виявилися вражаючими: 88% опитаних погодились, що у навчально-виховному процесі існує багато можливостей для розвитку творчого потенціалу студентів; 12% респондентів вважають створені для творчої самореалізації умови ВНЗ недостатніми; ніхто з майбутніх фахівців не зміг сказати, що таких умов вкрай замало. Як висновок, зауважимо, що майже всім студентам відомо про широкий спектр можливостей для наукової та технічної творчості і занять мистецтвом у ВНЗ, але, з якихось особистих причин, переважна більшість не користується

ними. Вірогідно, однією з таких причин є те, що тільки третина опитаних вважає творчість своєю якістю.

Якщо участь у заходах, які сприяють розвитку творчих здібностей, у навчальному процесі є здебільшого обов'язковою, то у позанавчальній діяльності привалює принцип добровільності, коли студенти вільні самі обирати сферу самореалізації та ступінь своєї участі у ній. На питання „Чи берете Ви участь у позанавчальній діяльності Вашого ВНЗ?” були отримані відповіді, представлені круговою діаграмою на рис. 1.4.

Рис. 1.4. Участь майбутніх фахівців банківської справи у позанавчальній діяльності ВНЗ

Переважає більшість респондентів (75%) бере участь у позанавчальних заходах тільки тоді, коли це співпадає з їх особистими інтересами, що здається цілком логічним та справедливим. Але таких, які визнають свою участь активною, виявилось всього 2%. Одна шоста частина, студентів визнає свою участь у позанавчальній діяльності лише на засадах примусу. Ще 8 % не беруть участі у виховних заходах взагалі, але в майбутньому планують реалізувати себе у цій галузі. Такі результати виглядають доволі песимістичними щодо розкриття та реалізації творчого потенціалу студентів. Адже людина, яка не прагне до творчої самореалізації навряд чи зможе бути носієм інноваційної культури.

Дослідження технолого-інформаційної підготовки майбутніх фахівців банківської справи до інноваційної діяльності було розпочато зі з'ясування

розуміння терміну та актуальності формування інноваційної культури. Перед студентами було поставлено запитання: "Чи потрібно нині, коли інновації відбуваються в усіх сферах життя, формувати інноваційну культуру особистості?" Позитивні відповіді надали 22% опитаних. Свою необізнаність з проблемою визнала переважна більшість респондентів (63%), решта (15%) взагалі вважають, що це непотрібно. Але, ознайомившись з новим поняттям, студенти виявили зацікавленість та потребу у додатковій інформації щодо інноваційної культури. Така інформація була надана організаторами опитування.

Після ознайомлення майбутніх банкірів зі значенням терміну „інноваційна культура”, їх попросили визначити, які знання найбільш необхідно здобути для її формування. Запропоновані варіанти відповідей потрібно було оцінити за шкалою від 0 до 5 балів (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Знання, необхідні для формування інноваційної культури майбутнього фахівця банківської справи

№ п/п	Види знань	%	Ранг
1.	З профільного предмету	88	I
2.	З культурології	58	IV
3.	З філософії	50	V
4.	З економіки	65	III
5.	З психології	80	II
6.	З інших предметів	7	VI

Найважливішими знаннями, для забезпечення певного рівня інноваційної культури, студенти спеціальності „Банківська справа” вважають знання з профільного предмету, психології та педагогіки. Значно менш необхідними є, на їх погляд, знання з економіки, культурології та філософії (відповідно III, IV та V місця). Незначний відсоток респондентів вважає, що необхідні також знання з інших предметів. Можливим здається висновок про те, що інноваційну культуру

фахівців банківської справи студенти вважають швидше рівнем професіоналізму, ніж особистісною якістю, яка могла б виявлятися у різних сферах діяльності.

Для виявлення технологічного аспекту інноваційної культури особистості ми поцікавилися, які вміння, на погляд студентів, необхідні для її формування. Аналіз відповідей показав, що найбільш значними для майбутнього фахівця банківської справи з високим рівнем інноваційної культури респондентам вбачаються вміння знаходити нові шляхи вирішення проблем та вміння, необхідні для успішної професійної діяльності. На третьому місці було відзначено вміння відстоювати свою думку. Менш значущими опитуваним здаються вміння мислити критично та працювати у стресових умовах. Така ієрархія технологій, необхідних для людини інноваційної культури говорить про досить вірне розуміння студентами того, що повинен вміти майбутній фахівець. Але тривожним здається той результат, що здатність до постійного навчання займає лише шосте місце за значущістю, це майже вдвічі менше ніж евристичні вміння. Така неготовність до постійного поповнення своїх знань говорить про неусвідомлення сучасних умов життя в інформаційному суспільстві, ринку праці та вимог до фахівців банківської справи. У процесі експерименту нам не вдалося отримати інформацію про те, що студентами усвідомлюється необхідність ціложиттєвого навчання, відсутня готовність до постійного поповнення знань завдяки самоосвіті, заходам підвищення кваліфікації чи іншим видам навчання.

Робота банківського працівника часто відбувається у достатньо напруженому режимі. Часто від виконавців потребують виконання певних завдань за обмежені одиниці часу. Запитання, чи готові майбутні фахівці ефективно діяти в екстремальних умовах, які можливі у майбутній професійній діяльності, було також поставлено перед респондентами (рис. 1.5).

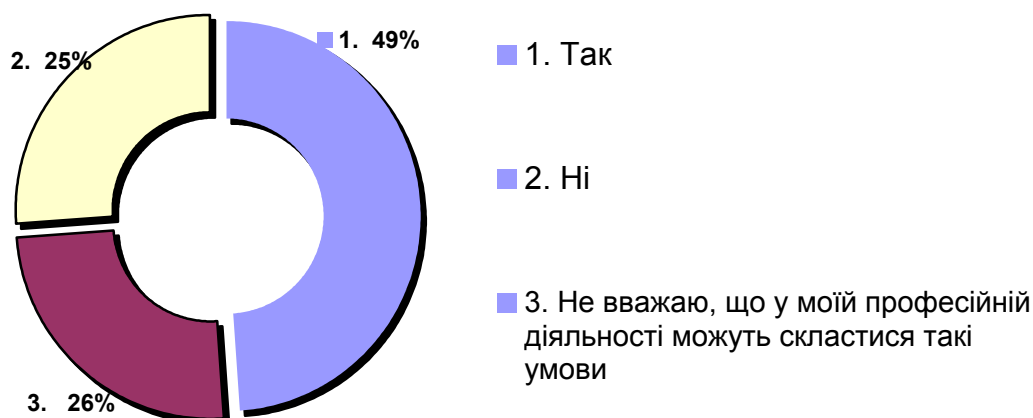

Рис. 1.5. Готовність діяти в екстремальних умовах, які можливі у професійній діяльності

Діаграма показує, що майже половина майбутніх фахівців банківської справи розуміє можливість виникнення екстремальних умов та стресових ситуацій у професійній діяльності та висловлює готовність до них. Одна чверть студентів не готова діяти за таких умов. Ще 26% опитаних взагалі не вважають, що вони можуть опинитися в екстремальних ситуаціях, працюючи у галузі банківської справи. Співвідношення 49% до 51%, на нашу думку, є недостатнім для того, щоб говорити про готовність майбутніх фахівців ефективно діяти в умовах постійних змін.

Отже, можна стверджувати про те, що сучасна система вищої освіти, яка забезпечує молодих людей фаховими знаннями та вміннями, ще недостатньо відповідає на запити суспільства щодо підготовки майбутнього фахівця до успішної самореалізації у швидкозмінних соціально-економічних умовах.

Констатувальний експеримент, проведений за допомогою кількісно-якісного аналізу, дозволив виявити наявний стан сформованості інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи, характеризувати ознаки параметрів за кожним з виокремлених показників, визначити напрямки подальшого педагогічного впливу на майбутніх фахівців банківської справи з метою підвищення рівня їх інноваційної культури.

Висновки до першого розділу

Перший розділ дисертаційного дослідження присвячено теоретичним питанням формування інноваційної культури особистості в сучасному суспільстві, а також опису констатувального експерименту з виявлення наявного рівня інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи. Робота у цьому напрямку дозволила нам зробити такі висновки.

У соціокультурному просторі нині склалися об'єктивні передумови розвитку інноваційної культури, а саме: перевага сциєнтичного типу світогляду над релігійним; увага до інноваційного культургештальту у філософії; пріоритетність застосування принципів системного підходу у науці; прискорене ефективне використання науково-технічних винаходів в економіці; нові можливості для розкриття інноваційного потенціалу особистості в освіті; значні результати у розвитку теорії та практики використання інновацій; інтердисциплінарність інноватики; загальний інноваційно сприятливий клімат у суспільстві, який за відсутності механізмів регулювання загрожує перетворитись у соціально деструктивне прагнення «нового заради нового».

Узагальнення наукових джерел з проблем інноватики дозволило розглядати інноваційну культуру як явище, яке вже існує у сучасному суспільстві і потребує дослідження, розвитку й управління. Сутність інноваційної культури розглядалася в контексті загальнонаукових понять «культура» та «інноваційне». У роботі відстоюється думка про те, що інноваційна культура людини, як елемент її загальної культури, може відігравати роль морального фільтра інновацій.

Інноваційна культура розглядається як особистісна якість, яка згодом реалізуватиметься на професійному рівні. Період студентства вбачається оптимальним для педагогічного впливу з формування та розвитку інноваційної культури майбутніх фахівців.

Під *інноваційною культурою майбутніх фахівців банківської справи* у дослідженні розуміємо складову їх загальної культури, яка становить систему цінностей, знань, норм, умінь та навичок щодо впровадження інновацій, що формуються або розвиваються в особистості впродовж навчання у ВНЗ та забезпечують при певних умовах реалізацію їх інноваційного потенціалу у різних галузях, зокрема у майбутній професійній діяльності за фахом «Банківська справа».

На основі аналізу представлених досліджень було виокремлено такі основні *функції* інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи як *розвивальна* (яка реалізується у пізнавально-перетворювальному ставленні до власної особистості, прагненні до ціложиттєвого самовдосконалення; у творчому ставленні до професійної, прагненні досягти найвищих результатів завдяки впровадженню інноваційних технологій); *регулятивна* (завдяки якій здійснюється оцінка, прогностика, відбір змісту, форм та методів упровадження інновацій); *соціокультурна* (яка забезпечує сталий розвиток банківської справи України на інноваційних засадах, з урахуванням основних норм та цінностей загальної культури та корпоративної культури банківської галузі).

За допомогою узагальнення наукових розробок, було виокремлено такі основні *сутнісні компоненти* інноваційної культури, як світоглядний, творчий,

інформаційний та технологічний. Завдяки їх розвитку людина набуває активної життєвої позиції, підвищує свій творчий потенціал, вчиться знаходити, використовувати та зберігати інформацію, необхідну для інноваційної діяльності, оволодіває технологіями самовдосконалення, інноваційного пошуку, впровадження інновацій тощо.

З метою визначення стану сформованості інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи, було здійснено виокремлення та обґрунтування критеріїв, показників та параметрів цього особистісного утворення. Основними показниками виступали ціннісні орієнтації, творчий потенціал, технологічно-інформаційна підготовленість до інноваційної діяльності.

При дослідженні наявного рівня інноваційної культури студентів банківської справи для оцінки ціннісних орієнтацій застосовувалися такі критерії: інноваційні цінності, загальнокультурні цінності, цінності професійного самовдосконалення.

При вимірюванні творчого потенціалу основна увага приділялася таким критеріям, як креативність, готовність до змін, сприйнятливність до нововведень.

Технологічно-інформаційна підготовка до інноваційної діяльності досліджувалася за критеріями: інформаційні технології, технології інноваційного вирішення проблемних завдань, технології впровадження інновацій.

Результати констатувального експерименту показали недостатню обізнаність студентів у галузі інноватики та низький рівень усвідомлення можливості власної активної участі у перетворенні суспільства. Аналіз, проведений методами анкетування, експертної оцінки та самооцінки діяльності студентів, аналізу внутрішньої документації ВНЗ виявив низький рівень сформованості інноваційної культури за деякими параметрами критеріїв, зокрема таких, як інноваційні цінності (коефіцієнт сформованості 0,35) та цінності професійного самовдосконалення (0,4), креативність (0,5), володіння технологіями інноваційного вирішення проблемних завдань (0,23), технології впровадження інновацій (0,2). З іншого боку, вже на констатувальному етапі дослідження

майбутні фахівці банківської справи виявили зацікавленість у формуванні власної інноваційної культури та готовність до участі в експерименті.